

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра економіки, права та управління бізнесом

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
Андрейченко А.В.

(підпис)
“ ____ ” _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістр
зі спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля»
за освітньою програмою «Економіка, планування та управління бізнесом»

на тему: **«ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО
СЕКТОРУ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ»**

Виконавець:
студент ЦЗФН
Нижниченко Олексій Сергійович _____
/підпис/

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Колесник Ольга Олексіївна _____
/підпис/

Одеса - 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ.....	6
1.1. Особливості функціонування агропромислового сектору	6
1.2. Місце агропромислового сектору у суспільному виробництві.....	13
1.3. Основні проблеми розвитку агропромислового сектору в Одеському регіоні	18
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ.....	24
2.1. Місце одеського регіону в агропромисловому господарстві України	24
2.2. Аналіз економічної спроможності агропромислового сектору Одеського регіону	30
2.3. Наслідки впливу виноградарсько-виноробної галузі агропромислового сектору Одеської області.....	42
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ	53
3.1. Шляхи відновлення агропромислового сектору в Одеському регіоні	53
3.2. Застосування прогресивних технологій в агропромисловому секторі Одеського регіону	60
3.3. Перспективи розвитку агропромислового сектору Одеської області у контексті Євроінтеграції.....	63
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
Додатки	85

ВСТУП

Актуальність теми кваліфікаційної роботи. Агропромисловий комплекс (АПК) є одним з найважливіших секторів економіки України, зокрема Одеської області. Його розвиток безпосередньо впливає на продовольчу безпеку країни, забезпечує робочими місцями значну частину населення і є важливим джерелом експортних надходжень. Одеський регіон, завдяки своїм природно-кліматичним умовам, має значний потенціал для розвитку сільського господарства. Однак, сучасні реалії, такі як зміна клімату, глобалізація ринків, нові технології та геополітичні виклики, вимагають постійного аналізу та пошуку нових шляхів розвитку агропромислового сектору.

Розкриттю питання дослідження перспектив розвитку агропромислового сектору Одеської області розглядаються у працях О. Аверчев [24], А. Андрейченко [3; 4; 54], Н. Глущенко [8], Н. Добрової [12; 53], Н. Захарченко [14; 54], Е. Каражия [12], В. Карпова [18], О. Колесник [19; 53], С. Макухи [8], М. Нікітенко [24], О. Подмазко [53] та інших. Більшість публікацій авторів присвячені аналізу стану та проблемам агропромислового сектору до початку повномасштабного вторгнення з боку рф. Це фактор найсильнішого впливу на стан агропромислового сектору на сучасному етапі. Саме це стало основним критерієм, що зумовило вибір кваліфікаційної роботи дослідження.

Метою кваліфікаційної роботи є теоретичні, методичні та прикладні аспекти дослідження перспектив розвитку агропромислового сектору в Одеському регіоні.

Для досягнення мети було поставлено наступні **завдання**:

- розглянути особливості функціонування агропромислового сектору;
- визначити місце агропромислового сектору у суспільному виробництві;
- дослідити основні проблеми розвитку агропромислового сектору в Одеському регіоні;
- визначити роль та місце Одеського регіону в агропромисловому секторі України;

- проаналізувати економічну спроможність агропромислового сектору Одеського регіону;
- дослідити наслідки впливу виноградарсько-виноробної галузі агропромислового сектору Одеської області;
- обґрунтувати шляхи відновлення агропромислового сектору в Одеському регіоні;
- вивчити можливості застосування прогресивних технологій в агропромисловому секторі Одеського регіону;
- розробити рекомендації щодо перспектив розвитку агропромислового сектору Одеської області у контексті Євроінтеграції.

Об'єкт дослідження – процес забезпечення та реалізації ефективного функціонування агропромислового комплексу України.

Предмет дослідження – є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів, які допоможуть розробити напрямки розвитку та відновлення для підвищення ефективності агропромислового сектору України.

Методи дослідження. У процесі підготовки кваліфікаційної роботи були використані такі дослідницькі методи: методи критичного аналізу та узагальнення наукових джерел для уточнення термінології; методи економіко-статистичного аналізу, включно з табличним, графічним, групуванням, класифікацією та моделюванням, що застосовувалися для обґрунтування економічного стану Одеської області та визначення пріоритетних напрямів її розвитку; а також методи порівняння та оцінювання для аналізу та надання рекомендацій щодо перспектив розвитку агропромислового сектору Одеської області як регіону для залучення європейських інвестицій.

Інформаційною базою дослідження слугували нормативно-законодавчі акти України, матеріали наукових конференцій, статистичні щорічники Державної служби статистики України, звіти та аналітичні матеріали інших державних органів, наукові публікації та монографічні видання.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури. Загальний обсяг роботи становить 85 сторінок

тексту. Основний текст викладено на 79 сторінках. Робота містить 8 таблиць, 4 рисунки.

Публікації та апробація результатів дослідження. За результатами проведеного дослідження опубліковано тези у X Міжнародній науково–практичній конференції (2024 р.): Нижниченко О. С., Колесник О. О. Перспективи розвитку агропромислового сектору Одеського регіону. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 04-05 жовтня 2024 р.). Одеса, 2024. С. 696-698.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

1.1. Особливості функціонування агропромислового сектору

Агропромисловий сектор, який також називають агропромисловим комплексом (АПК), являє собою багатогранну систему, що інтегрує сільськогосподарське виробництво з низкою тісно пов'язаних з ним промислових видів діяльності. Він є одним з найважливіших секторів економіки будь-якої країни, оскільки гарантує продовольчу безпеку, постачає сировину для легкої та харчової промисловості, а також створює робочі місця в сільській місцевості. АПК можна уявити як вертикально інтегровану та скоординовану сукупність галузей і підприємств, які спільно займаються перетворенням сільськогосподарської сировини на продукти харчування та інші товари. Ця діяльність охоплює виробництво, зберігання, переробку та доставку продукції споживачам [13].

Агропромисловий комплекс України є одним із провідних секторів національної економіки, який відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки, значному внеску в зовнішньоекономічні зв'язки та формуванні ВВП країни. Завдяки своїй багатогранності, АПК охоплює всі етапи аграрного виробничого циклу: від вирощування та переробки до транспортування, зберігання та реалізації сільськогосподарської продукції.

Посідаючи друге місце за важливістю в структурі національного господарства, АПК має стратегічне значення для експорту країни, забезпечуючи стабільну присутність України на глобальному ринку. До початку повномасштабної війни Україна входила до числа п'яти провідних постачальників сільськогосподарської продукції до Європейського Союзу. За даними Єврокомісії, частка України на світовому ринку становила 10% у

пшениці, 15% у кукурудзі та 50% у соняшниковій олії, що підкреслює її вагоме значення у світовій продовольчій системі.

Агропромисловий комплекс України є ключовим елементом національної економіки, представляючи собою єдину виробничо-економічну систему, що охоплює різноманітні галузі, включаючи сільське господарство, промисловість, науку та освіту. Комплекс орієнтований на виробництво, транспортування, зберігання, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції, він відрізняється від інших міжгалузевих комплексів своїм складом і структурою. Він має значний вплив на низку соціально-економічних факторів, включаючи рівень життя населення, продовольчу безпеку та забезпечення промисловості сільськогосподарською сировиною.

Відповідно до законодавчої бази, термін «агропромисловий комплекс» визначається як складна біоекономічна система, що охоплює сільське господарство та пов'язані з ним галузі, включаючи логістику, заготівлю сільськогосподарської продукції, її переробку, зберігання та подальшу доставку споживачам [25].

Функціональний зміст агропромислового комплексу може бути визначений шляхом аналізу соціально-економічних міжгалузевих зв'язків на макроекономічному рівні та рівні підприємства. Таким чином, важливо розглядати різноманіття міжгалузевих зв'язків, що характеризують розвиток АПК, у двох аспектах: організаційно-технологічному та соціально-економічному.

У першому випадку розглядаються специфічні характеристики цієї категорії економічних відносин, включаючи їх організаційні та виробничі особливості. У наступному випадку аналізуються соціальні аспекти цих відносин і визначаються їхні наслідки [8].

Важливо також враховувати, що міжгалузеві відносини можуть здійснювати значний вплив на техніко-економічну ситуацію в окремих галузях агропромислового комплексу, зокрема через вплив інших галузей. Цей вплив здійснюється як безпосередньо через технологічний ланцюжок, так і

опосередковано через зворотні зв'язки. Одним із важливих аспектів взаємозв'язку між окремими галузями АПК та галуззю в цілому є економічна та соціальна реорганізація аграрного сектору економіки, в якій вирішальну роль відіграють держава, промислові та комерційні фірми, фермери тощо. У розвинених країнах процес економічної взаємодії між секторами в межах АПК можна охарактеризувати як перехід від незалежного, стихійного розвитку окремих секторів, підсекторів, галузей і підприємств до системи поступової координації їхньої діяльності.

Фундаментальною функцією агропромислового комплексу є перетворення природних ресурсів (землі, води, біомаси) на сільськогосподарську продукцію, її первинна та вторинна переробка, а також забезпечення готовою продукцією споживачів. Цей процес є циклічним і охоплює виробництво, збут, споживання та відтворення ресурсів.

Компоненти агропромислового комплексу можна класифікувати за окремими основними блоками. Сільське господарство є ядром агропромислового комплексу і включає рослинництво, тваринництво, рибництво, фермерські та особисті селянські господарства. Галузі, що обслуговують сільське господарство, включають машинобудування, виробництво добрив, засобів захисту рослин, комбікормів та ветеринарних препаратів, переробку сільськогосподарської сировини — це сектор, який охоплює харчову та легку промисловість, інфраструктура АПК включає транспорт, зберігання, торгівлю, науково-дослідні інститути, навчальні заклади [7].

Агропромисловий комплекс — це не просто сукупність галузей і окремих підприємств, пов'язаних між собою спільною організаційно-технологічною структурою та модифікованими економічними відносинами. Агропромисловий комплекс являє собою національну, а в багатьох випадках і міжнародну координацію виробництва та реалізації значного асортименту споживчих товарів, переважно продуктів харчування та продукції, безпосередньо пов'язаної з сільським господарством.

Агропромисловий комплекс складається з чотирьох окремих секторів або блоків.

Перший сектор охоплює машинобудування (включаючи трактори та сільськогосподарську техніку для легкої та харчової промисловості), хімічну промисловість (виробництво мінеральних добрив та засобів захисту рослин), мікробіологічну та комбікормову промисловість тощо.

Другий сектор охоплює власне сільське господарство.

Третя сфера включає галузі, що забезпечують заготівлю, переробку, зберігання, транспортування та реалізацію сільськогосподарської продукції споживачам.

Четверта сфера охоплює галузі виробничої та соціальної інфраструктури, включаючи транспортні шляхи, зв'язок, логістику, складське господарство, а також сектор, що забезпечує загальні умови для життя людей, наприклад, культурне та побутове обслуговування. Існують також альтернативні підходи до визначення сутності агропромислового комплексу та його сфер.

Розглянемо структуру АПК за розподілом, який запропоновано в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Структура агропромислового комплексу

Блок	Основні елементи	Функції
Сільське господарство	Рослинництво, тваринництво, рибництво	Виробництво сільськогосподарської продукції
Забезпечення сільського господарства	Машинобудування, виробництво засобів захисту рослин тощо	Забезпечення сільського господарства засобами виробництва
Переробка сільськогосподарської продукції	Харчова промисловість, легка промисловість	Переробка сільськогосподарської сировини
Інфраструктура	Транспорт, зберігання, торгівля	Збут, зберігання, доставка сільськогосподарської продукції

Джерело: складено автором на основі [24]

Взаємозв'язки між складовими АПК є досить тісними. Так, розвиток сільського господарства стимулює розвиток машинобудування, виробництва

добрих та інших засобів виробництва. Збільшення виробництва сільськогосподарської продукції потребує розширення потужностей переробної промисловості та розвитку транспортної інфраструктури.

Один з ключових підходів до вивчення АПК – це системний підхід. Він дозволяє розглядати АПК як єдину, цілісну систему, в якій всі елементи взаємопов'язані та взаємодіють між собою.

Основні принципи системного підходу в АПК:

- цілісність: АПК розглядається як єдина система, в якій зміни в одній підсистемі обов'язково впливають на інші;
- взаємозв'язок: між усіма елементами АПК існують тісні взаємозв'язки, які забезпечують функціонування системи в цілому;
- динамічність: АПК – це динамічна система, яка постійно розвивається та змінюється під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів;
- ієрархічність: АПК має багаторівневу структуру, в якій кожен елемент займає певне місце.

Надамо характеристику існуючим рівням АПК з погляду системного підходу у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Рівні організації АПК з погляду системного підходу

Рівень	Характеристика	Приклади елементів
Макрорівень	АПК як складова національної економіки	Державна політика, міжнародні відносини, макроекономічні показники
Мезорівень	Регіональні агропромислові комплекси	Обласні, районні агропромислові формування
Мікрорівень	Окремі підприємства та господарства	Сільськогосподарські підприємства, переробні підприємства

Джерело: складено автором на основі [29]

Основною економічною метою агропромислового сектору є задоволення споживчого попиту та зниження витрат на виробництво і переробку продукції з одночасним поліпшенням соціальних умов працівників. Ця мета досягається

шляхом розв'язання суперечностей та усунення негативних наслідків. Серед них – соціальна диференціація, банкрутство сільгоспвиробників, особливо дрібних, і втрата ними економічної та виробничої самостійності, згортання виробництва окремих видів продукції в деяких регіонах і навіть країнах, загострення проблем збуту та зайнятості населення тощо.

Крім того, очевидно, що розвиток агропромислового сектору призвів до підвищення продуктивності праці, технічної стандартизації сільського господарства і промисловості, збільшення національної самодостатності у виробництві продуктів харчування, спрощення і здешевлення приготування їжі для домогосподарок, підвищення кваліфікації робочої сили, зменшення аграрного перенаселення і регулювання соціальної міграції, а також інших переваг [32].

У більшості країн з ринковою економікою відбувається становлення агропромислового комплексу, хоча і з організаційно-правовою уніфікацією, а не економічною інтеграцією. Мета полягає в тому, щоб гарантувати справжню економічну єдність, особливо між сільським господарством і пов'язаними з ним галузями та інфраструктурою. Неузгодженість у їхньому розвитку та відсутність еквівалентності в обміні дотепер заважали їм досягти відчутних економічних і соціальних результатів.

В Україні поглибленню інтеграційних процесів перешкоджає нерівномірність та алогічність розвитку окремих галузей і секторів, що входять до складу агропромислового комплексу. Невідповідність інтересів промислових міністерств і відомств інтересам сільських працівників призвела до помітного зростання цін на промислову та будівельну продукцію, дисбалансу між виробничими та матеріально-технічними планами та інших наслідків. У сукупності ці фактори призвели до послаблення інтеграційних процесів, а в окремих випадках навіть до дезінтеграції.

Сучасні світові тенденції розвитку АПК пов'язані з інтеграцією сільського господарства у світову економіку, впровадженням нових технологій, підвищенням ефективності виробництва, екологічною безпекою та якістю

продукції. У світлі відмінних характеристик агропромислового виробництва можна виділити основні риси ділової активності, які не притаманні іншим галузям або мають особливе значення для розвитку бізнесу в аграрному секторі [3].

Переважаючою організаційною структурою сільськогосподарського виробництва в світі залишається сімейна ферма. Це означає, що фермер залежить від власних можливостей і ресурсів. Для того, щоб зробити це, людина повинна мати мінімум середньої сільськогосподарської освіти, знання техніки, що використовується в секторі, і здатність правильно працювати. Крім того, вони повинні продемонструвати всебічне розуміння новітніх технологій, що використовуються у вирощуванні та переробці сільськогосподарської продукції, а також знання бухгалтерського обліку та комп'ютерної грамотності.

Враховуючи, що земля є основним фактором виробництва в сільському господарстві, важливо, щоб підприємець приділяв першочергову увагу заходам підвищення його продуктивності. У той час як сільськогосподарське виробництво залежить від природних факторів, на рівень його продуктивності також істотно впливають соціальні фактори. Крім того, розвиток науки і техніки та їх практичне впровадження у виробничий процес має важливе значення для досягнення більш високої економічної ефективності. Отже, для підтримки цієї діяльності необхідні значні фінансові ресурси.

У контексті агробізнесу визначення розміру підприємства має першорядне значення. Підприємець повинен враховувати ряд факторів, щоб прийняти обґрунтоване рішення щодо розміру підприємства. До них відносяться історичні умови його розвитку, загальний рівень розвитку економіки країни, попит на продукцію, виробничі витрати, необхідний рівень спеціалізації, система управління і техніко-технологічний рівень виробництва. Крім того, необхідно враховувати також кількість працівників та їх кваліфікацію, рівень цін, рівень економічного прибутку та напрями державного регулювання економіки.

Відносно висока залежність від кліматичних умов породжує значний ризик для підприємців, які змушені виділяти частину свого капіталу на страхові внески. Тим не менш, неможливо передбачити всі потенційні збої в результаті повеней, посух, втрат через шкідників і хвороб, що впливають на сільськогосподарські рослини і тварин. Крім того, в країнах, де галузь аграрного страхування все ще знаходиться в зародковому стані і не перестраховується державою, підприємці часто зазнають прямих збитків і змушені забезпечувати кредити землею в якості застави [41].

Важливо також враховувати, що в сільському господарстві частина капіталу (продуктивна і робоча худоба, плодово-ягідні насадження, насіння, корми і т.д.) відтворюється в не товарній формі, в результаті чого відбувається більш повільний оборот капіталу. Це призводить до більш високої інтенсивності виробництва капіталу, що, в свою чергу, призводить до більш високого ступеня підприємницького ризику через більш високу інтенсивність капіталу на одиницю доходу і більш низьку норму прибутку. Сезонний характер сільськогосподарського виробництва визначає специфіку організації праці, встановлює певні вимоги до спеціалізації підприємств, викликає нерівномірність виробництва і доходів протягом року. Крім того, нерівномірний розподіл доходів протягом року вимагає більш широкого використання кредитних ресурсів, ніж в інших галузях. Таким чином, агропромисловий комплекс є складною системою, що відіграє важливу роль в економіці будь-якої держави. Розуміння його структури та функціонування є необхідним для розробки ефективної аграрної політики.

1.2. Місце агропромислового сектору у суспільному виробництві

Економічний процес відтворення в сільському господарстві нерозривно пов'язаний з природним середовищем. Однаковість принципів (законів), що регулюють економічний розвиток промисловості і сільського господарства, не виключає специфіку їх дії в різних галузях виробництва, зокрема в сільському

господарстві, де економічні ресурси дефіцитні, а споживчий попит зростає в парі зі зростанням населення і недостатнім споживанням продовольства в багатьох країнах. Це, в свою чергу, визначає особливості та відмінності соціально-економічних відносин і всієї структури сільського життя.

Однією з найбільш значущих галузей промисловості є сільське господарство. Сільське господарство є важливим джерелом незмінних статей споживання на сьогоднішній день, по-друге, воно забезпечує додаткову робочу силу для несільськогосподарських галузей, по-третє, є джерелом чистого прибутку. Можемо зазначити, що ця галузь робить значний вплив на соціально-економічний розвиток суспільства в цілому.

Характер сільськогосподарського виробництва характеризується рядом особливостей, пов'язаних з розмноженням рослинних і тваринних організмів. Це являє собою фундаментальну відмінність між сільським господарством і економічним процесом відтворення, який нерозривно пов'язаний з навколишнім середовищем. Іншими словами, наслідки управління в цій сфері залежать від дій працівника, використовуваного технічного обладнання та природних умов [21].

Однією з відмінних рис сільського господарства є ключова роль землі як виробничого фактору. Землю можна вважати як засобом виробництва, так і об'єктом праці.

Ще однією особливістю сільського господарства є відсутність узгодження між періодом роботи та часом виробництва, що призводить до сезонного характеру сільськогосподарського виробництва та переробки. Сезонний характер виробництва, в свою чергу, визначає специфіку організації праці в цій сфері, особливості реалізації продукції та надходження коштів.

На відміну від промислового сектора, кооперативні форми виробництва поширені в сільському господарстві. Ці форми організації враховують специфічні характеристики сільськогосподарського виробництва, в тому числі історичний розвиток методів виробництва, характер праці, вимоги науково-технічного прогресу.

Особливий характер сільськогосподарського виробництва відображений у специфічних характеристиках сільськогосподарських відносин, що виникають з нього. Як складовий елемент виробничих відносин у сільському господарстві, вони виникають між індивідами щодо власності на землю та її використання як основного фактору виробництва, з одного боку, і як об'єкт власності з іншого [17].

Однак це лише один аспект аграрних відносин. Другий аспект стосується процесів агропромислової інтеграції. Тому аграрні відносини необхідно розглядати як аграрно-промислові детермінанти в системі аграрних відносин власності. Це сукупність економічних відносин, які виникають між власником засобів виробництва (у тому числі державою) і суспільством в цілому, включаючи сільськогосподарські орендні колективи, державні підприємства, окремих працівників та інших землекористувачів. Ці відносини стосуються виробництва, розподілу і споживання продукту, створеного в секторах АПК.

Враховуючи суттєві розбіжності між країнами щодо пропорцій, розташування та функції різноманітних форм власності на землю та інші засоби власності на виробництво в межах агропромислового комплексу, аграрні відносини, в першу чергу, характеризуватимуться відносинами, що виникають внаслідок домінуючих форм власності на землю, найбільш поширеними з яких є приватні, державні, акціонерні або кооперативні.

Не менш важливо враховувати вплив процесів агропромислової інтеграції на агропромислові відносини. Забезпечення продовольчої безпеки є фундаментальною відповідальністю агропромислового комплексу. Просування сільських регіонів нерозривно пов'язане зі зростанням агропромислового комплексу. Більшість сільських жителів отримують свої доходи від сільського господарства, і, таким чином, стан аграрного сектора безпосередньо впливає на рівень життя в сільській місцевості [32].

Розвиток агропромислового комплексу також має значні соціально-економічні наслідки для охорони навколишнього середовища. Сільське

господарство може чинити як позитивний, так і негативний вплив на навколишнє середовище.

З одного боку, сільськогосподарська діяльність може призвести до ерозії ґрунтів, забруднення водних ресурсів і втрати біорізноманіття. З іншого боку, сучасні технології дозволяють мінімізувати негативний вплив сільського господарства на навколишнє середовище [21]. Соціально-економічні аспекти розвитку АПК представимо в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Соціально-економічні аспекти розвитку АПК

Аспект	Опис
Продовольча безпека	Забезпечення населення достатньою кількістю якісних продуктів харчування
Розвиток сільських територій	Підвищення рівня життя сільського населення, створення робочих місць, розвиток інфраструктури
Збереження довкілля	Зменшення негативного впливу сільського господарства на довкілля, раціональне використання природних ресурсів
Соціальна справедливість	Справедливий розподіл доходів в АПК, забезпечення соціальних гарантій для сільськогосподарських працівників

Джерело: складено автором на основі [21]

Агропромисловий комплекс (АПК) є стратегічно важливою галуззю економіки будь-якої держави, оскільки забезпечує продовольчу безпеку, створює робочі місця в сільській місцевості та є джерелом експортних надходжень. Ефективне функціонування АПК неможливе без активної участі держави, яка через різноманітні інструменти впливає на процеси виробництва, переробки та збуту сільськогосподарської продукції (табл. 1.4).

Державне регулювання АПК – це сукупність заходів, спрямованих на створення умов для стабільного розвитку аграрного сектора, забезпечення продовольчої безпеки країни та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світовому ринку.

Таблиця 1.4

Інструменти державного регулювання АПК

Інструмент	Мета застосування	Приклади
Фінансова підтримка	Сприяння розвитку виробництва, інвестицій, експорту	Дотації на придбання техніки, субсидії на виробництво, кредити за пільговими ставками
Податкові пільги	Стимулювання інвестицій, зниження виробничих витрат	Зменшення податків на прибуток, податку на землю
Цінова політика	Захист внутрішнього ринку, стабілізація цін	Мінімальні ціни на сільськогосподарську продукцію, введенням мит
Ліцензування та сертифікація	Контроль якості продукції, забезпечення безпеки споживачів	Отримання дозволів на виробництво та реалізацію продукції, сертифікація органічної продукції
Стандартизація	Забезпечення єдності вимог до продукції та послуг	Державні стандарти якості продукції, системи менеджменту якості

Джерело: складено автором на основі [12]

Основні цілі державного регулювання АПК включають [13]:

- забезпечення продовольчої безпеки країни;
- підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції;
- збільшення експортного потенціалу АПК;
- розвиток сільських територій;
- підтримка малих та середніх сільськогосподарських підприємств;
- захист внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції;
- збереження природних ресурсів та охорона довкілля.

Отже, агропромисловий комплекс (АПК) є не лише економічним, але й соціальним феноменом, який має значний вплив на життя суспільства. Соціально-економічні аспекти розвитку АПК охоплюють широкий спектр питань, від забезпечення продовольчої безпеки до розвитку сільських територій.

1.3. Основні проблеми розвитку агропромислового сектору в Одеському регіоні

На аграрний сектор України суттєво вплинуло повномасштабне вторгнення росії. Вплив війни на сільське господарство має велике значення, як для України, так і для світового аграрного ринку. Одеський регіон, незважаючи на значний потенціал сільського господарства, стикається з низкою проблем, які гальмують розвиток агропромислового комплексу. Серед них можна виділити недостатнє фінансування, застарілі технології, деградацію земель, нестачу якісної води для зрошення, а також проблеми з логістикою та збутом продукції. Ці фактори негативно впливають на ефективність виробництва, конкурентоспроможність агропідприємств та загалом на розвиток регіону. Розглянемо їх детальніше.

За оцінками Світового банку, станом на лютий 2023 року війна в Україні завдала збитків українському сільському господарству на суму 8,72 млрд доларів США та на суму 31,50 млрд доларів США. Збитки, завдані конфліктом, включають часткове або повне знищення машин і устаткування, складських приміщень, тваринницьких і багаторічних насаджень. Крім того, відбулося розкрадання матеріально-технічних засобів і виробів, а також сільськогосподарських угідь, які потребують огляду, очищення та відновлення.

Загальні втрати, понесені включають в себе ті, що виникли в результаті скорочення виробництва, такі як незібрані культури, більш низькі обсяги виробництва, більш високі виробничі витрати і більш низькі відпускні ціни на експортно орієнтовані товари, включаючи пшеницю, ячмінь, кукурудзу і насіння соняшнику.

Крім того, Каховська катастрофа безпосередньо призвела до сільськогосподарських втрат у розмірі \$25 млн, при цьому близько 600 000 га сільськогосподарських угідь стали недоступними через порушення роботи зрошувальних систем. В цілому, приблизно 30% сільськогосподарських земель

України в даний час не обробляються через їх окупацію іноземними силами або притаманних небезпек для сільського господарства в цих регіонах.

Крім прямого впливу на сільське господарство, війна між росією і Україною справила руйнівний вплив на навколишнє середовище, якість ґрунту і води, що негативно позначиться на розвитку сільського господарства в довгостроковій перспективі. Центр екологічних ініціатив «Екодія» стверджує, що війна призвела до значного і стійкого погіршення стану природного середовища, включаючи екосистему ґрунтів. У сучасному контексті український агробізнес працює у надзвичайно складному середовищі, демонструючи помітну гнучкість та ефективність. Складна логістика зерна спонукає до переорієнтації сільського господарства, а фермери все частіше звертаються до олійних культур. Необхідно визначити життєздатні шляхи продажу продукції [20].

Важливо визначити життєздатні шляхи продажів для зрілих продуктів. Існуючі проблеми висвітлили питання залежності України від сировини як трубопроводу для її експорту, що викликало прискорення переходу аграрного сектора до продуктів з більш високою доданою вартістю.

У сучасному контексті український агробізнес працює у надзвичайно складному середовищі, демонструючи помітну гнучкість та ефективність. Складна логістика зерна спонукає до переорієнтації сільського господарства, а фермери все частіше звертаються до олійних культур. Важливо визначити життєздатні шляхи продажів для зрілих продуктів. Існуючі проблеми висвітлили питання залежності України від сировини як трубопроводу для її експорту, що викликало прискорення переходу аграрного сектора до продуктів з більш високою доданою вартістю.

Одним з показових прикладів є створення нових підприємств з переробки сільськогосподарської продукції. Це включає в себе перетворення зерна в готову продукцію, включаючи борошно, макарони, крупи, алкоголь, корми для тварин, крохмаль та інші продукти. Крім того, нинішня ситуація є проблемою для фермерів, які стикаються з дефіцитом і помітним зростанням цін на паливо.

Збільшення частки альтернативних відновлюваних джерел енергії призведе до скорочення залежності від ринку палива.

Тваринництво стикається з низкою проблем, що стосуються виробництва та комерціалізації своєї продукції. Основні проблеми, з якими стикаються ці підприємства, пов'язані з доступом на ринок і наявністю основних ресурсів, включаючи корми, вакцини, ліки та обладнання. Крім того, значна перешкода - висока вартість палива та електроенергії, або навіть відсутність доступу до електрики.

Внаслідок війни змінюються і звичні оперативні рішення українських агрокомпаній. Вищезазначені зміни можуть бути розділені на три основні області: обмеження використання сільськогосподарських ресурсів (таких як добрива, пестициди та насіння), диверсифікація підприємницької діяльності (наприклад, проведення подальших досліджень або створення нового підприємства) та зміна ринкових структур (таких як ідентифікація альтернативних покупців) [24].

Крім того, важливо враховувати непрямий вплив війни на агропродовольчий ланцюжок вартості. Зокрема, значно зменшилася кількість постачальників виробничих ресурсів порівняно з довоєнним періодом, за винятком постачальників кормів та медичних послуг, які постраждали порівняно менше. Це скорочення можна пояснити поєднанням факторів, включаючи логістичні проблеми, пов'язані з доставкою основних ресурсів та ціновою політикою постачальників, особливо в контексті закупівель добрив та кормів.

Загальна структура продажів залишилася незмінною, хоча були внесені деякі корективи. Наприклад, до конфлікту більшість українських фермерів продавали свою продукцію оптовикам (тобто операторам, які зазвичай продають оптом іншим підприємствам), трейдерам і переробникам [20].

Після всебічного вторгнення стало більш прибутковим продавати продукцію сільськогосподарських підприємств переробникам. Основним викликом у цьому секторі було припинення покупок покупцями, що призвело

до неможливості придбати ті ж обсяги, що і раніше, або запропонувати виробникам справедливі ціни. Відомо, що в середньому 18% всіх малих і середніх українських сільгоспвиробників припинили постачати свою продукцію через низькі пропоновані закупівельні ціни.

Конфлікт не призвів до вирішення існуючої напруженості між великими і малими сільгоспвиробниками в Україні. І навпаки, ситуація загострилася. росія вторглася в Україну в контексті ініціативи земельної реформи, яка прагнула скасувати мораторій на продаж сільськогосподарських земель, який діяв з 2001 року. Незважаючи на заклики зацікавлених вчених, неурядових організацій та фермерів, уряд не припинив реформу. І навпаки, численні політики передбачають, що лібералізація ринку землі стимулюватиме інвестиції в українське великомасштабне сільське господарство та забезпечить експортні надходження до бюджету, необхідні для відновлення сил країни після війни (до війни аграрний сектор становив 45% експортних доходів).

Одночасно, беручи до уваги непохитну прихильність України до інтеграції в ЄС, уряд повинен переглянути нормативну базу, що регулює розвиток сільського господарства та сільських територій. Це тягне за собою узгодження української політики зі Спільною сільськогосподарською політикою ЄС (CAP), яка, теоретично, повинна спричинити скорочення підтримки масштабного експортоорієнтованого агробізнесу та збільшення інвестицій у комерціалізацію сімейних ферм та у програми розвитку сільських територій [41].

Незважаючи на те, що обидві категорії сільгоспвиробників стикаються зі значними викликами, більшість втрат, понесених внаслідок війни, пов'язані з масштабними промисловими аграріями. Великі сільськогосподарські об'єкти, поля та інфраструктура часто вражаються російськими ракетами.

Постійні напади росії на українські електростанції становлять значну загрозу життєздатності промислового тваринництва та птахівництва в Україні. Цей сектор, як і його колеги в інших країнах, дуже залежить від надійних поставок електроенергії. На додаток до проблем, пов'язаних з військовим

конфліктом, недавні дослідження показали, що активний період вегетації для всіх культур, ймовірно, скоротиться приблизно на 50%, а рівень опадів значно знизиться. Одеська область вже розташована в межах посушливої зони, і найближчим часом Україна може випробувати на собі формування нової агрокліматичної зони, а саме пустелі. Тому дуже важливо, по-перше, відновити зрошення в Одеській області, а по-друге, використовувати найсучасніші методи зрошення [38]. Попри складні умови, багато сільгоспвиробників продовжують сіяти, збирати врожаї, доглядати за господарством і віддавати всі зусилля для забезпечення продовольчої безпеки України та світу.

Висновки до розділу 1

1 Основною економічною метою агропромислового сектору є задоволення споживчого попиту та зниження витрат на виробництво і переробку продукції з одночасним поліпшенням соціальних умов працівників. Ця мета досягається шляхом розв'язання суперечностей та усунення негативних наслідків. Серед них – соціальна диференціація, банкрутство сільгоспвиробників, особливо дрібних, і втрата ними економічної та виробничої самостійності, згорання виробництва окремих видів продукції в деяких регіонах і навіть країнах, загострення проблем збуту та зайнятості населення тощо.

2. Агропромисловий сектор відіграє значну роль у суспільному виробництві, зокрема, агропромисловий комплекс (АПК) відповідає за виробництво основних продуктів харчування, тим самим забезпечуючи базові потреби населення. Це робить сектор ключовим для національної продовольчої безпеки та незалежності від імпорту. Частка агропромислового сектору в загальному обсязі ВВП є важливою для економіки, особливо в регіонах, де сільське господарство займає значні площі. Його ефективність прямо впливає на загальне економічне зростання, доходи населення та державний бюджет. АПК є основним джерелом зайнятості в сільських районах, надаючи робочі

місця для великої кількості людей. Це сприяє розвитку місцевих громад, зниженню рівня безробіття та запобіганню міграції до міста. АПК тісно пов'язаний з промисловістю, транспортом, будівництвом, енергетикою, надаючи сировину для харчової промисловості, сільськогосподарську техніку, паливо тощо. Цей взаємозв'язок сприяє розвитку суміжних секторів, посилюючи ефект мультиплікації в економіці. Застосування сучасних технологій та інновацій у сільському господарстві підвищує ефективність виробництва, поліпшує якість продукції та зменшує екологічний вплив. Це також сприяє впровадженню новітніх підходів у суспільне виробництво, орієнтованих на сталий розвиток. Отже, агропромисловий сектор займає важливе місце у суспільному виробництві, впливаючи на соціальну, економічну та екологічну стабільність країни. Його розвиток є важливим чинником забезпечення сталого економічного зростання та соціального благополуччя.

3. Основними проблемами розвитку агропромислового сектору в Одеському регіоні є: низька продуктивність через застарілі технології. Часті посухи та зміни клімату негативно впливають на врожайність, оскільки регіон відчуває брак водних ресурсів, що особливо критично для сільського господарства; недостатній розвиток інфраструктури. Відсутність сучасних логістичних центрів, сховищ та систем транспортування ускладнює зберігання та перевезення продукції, що обмежує експортні можливості; низький рівень інвестицій. Через недостатнє фінансування аграрні підприємства не мають можливості впроваджувати інноваційні технології та розширювати виробництво; слабка підтримка малих фермерських господарств. Малі фермери стикаються з труднощами у доступі до ринків, кредитування та державної підтримки, що стримує їхній розвиток; відсутність кваліфікованої робочої сили. Міграція населення з сільських територій та брак кваліфікованих кадрів негативно позначаються на рівні професійності у агросекторі. Ці проблеми потребують комплексного підходу для вирішення, включаючи державну підтримку, модернізацію технологій та інфраструктури, адаптацію до кліматичних змін та стимулювання інвестицій.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ

2.1. Місце Одеського регіону в агропромисловому господарстві України

Україна може пишатися складною харчовою промисловістю, яка не тільки здатна задовольнити внутрішні потреби країни в продовольстві, але і встановити конкурентну позицію на світових ринках для ряду ключових агропродовольчих товарів. Враховуючи його історично стійкий експорт продовольства, Україна відіграє ключову роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. До повномасштабної війни Україна входила до п'ятірки найбільших експортерів зерна у світі, на експорт припадає три чверті виробництва. Внутрішнє споживання зерна було відносно низьким — лише 20-25%.

На Україну припадало 10% світового експорту пшениці, понад 14% експорту кукурудзи та понад 47% експорту соняшникової олії. Як наслідок допомоги, наданої зовнішніми партнерами, Україна продовжує займати ключову позицію на світових ринках зерна та соняшникової олії, на частку якої припадає понад 10% міжнародної торгівлі. У 2023 році всього було експортовано 16,1 млн тон пшениці в 65 країн світу, 26,2 млн тон кукурудзи в 80 країн і 5,7 млн тон соняшникової олії в 130 країн світу [9].

Водночас військові дії, які були проведені в Україні внаслідок масштабної агресії РФ 24 лютого 2022 року, призвели до погіршення продовольчої безпеки в Україні. Це погіршення частково пов'язане зі зривом логістичних ланцюгів, руйнуванням інфраструктури, сільськогосподарських і промислових об'єктів, скороченням випуску продуктів харчування, вироблених на експлуатаційних підприємствах. У червні 2023 року прямі збитки агропромислового комплексу

України оцінювалися в 8,7 млрд дол. У США збитки, пов'язані зі знищенням і пошкодженням сільськогосподарської техніки, оцінювалися в понад 4,7 млрд доларів. Крім того, збитки через знищення і розкрадання виробленої продукції оцінювалися в 1,9 млрд доларів. Непрямі збитки АПК оцінюються приблизно в 40,3 млрд дол. США [32].

Відповідно до оцінок, наданих ФАО, війна призвела до приблизно 2,25 мільярда доларів збитків для сільських домогосподарств в Україні. З них приблизно 1,26 млрд дол. США зазнали збитків, пов'язаних з рослинництвом, на суму 0,98 млрд дол. США, також значно постраждав від триваючого конфлікту сектор тваринництва. В Україні 25% сільськогосподарських господарств внаслідок війни припинили або скоротили обсяги виробництва, причому цей показник зріс до 38% у регіонах, які безпосередньо постраждали від конфлікту (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Регіональний розподіл збитків і втрат в агропромисловому секторі в період війни, млн. дол. США

Область	Збитки	Витрати	Всього	% від загального
Закарпатська	-	316	316	0.39%
Чернівецька	0	377	377	0.47%
Івано-Франківська	-	667	667	0.83%
Волинська	-	1,013	1,013	1.26%
Рівненська	-	1,008	1,008	1.26%
Львівська	-	1,072	1,072	1.34%
Тернопільська	-	1,782	1782	2.23%
Житомирська	0	2,003	2,003	2.50%
Одеська	1	2,534	2,535	3.17%
Кіровоградська	1	2,9	2,901	3.62%
Черкаська	1	3,131	3,132	3.91%
Сумська	119	3,402	3,521	4.40%
Київська	456	3,206	3,662	4.57%
Дніпропетровська	1	3,72	3721	4.65%
Полтавська	0	3,818	3,819	4.77%
Миколаївська	476	3,385	3,861	4.82%
Чернігівська	234	3,785	4,019	5.02%
Хмельницька	-	4,063	4,063	5.07%
Луганська	1,747	2,799	4,546	5.68%

Продовження таблиці 2.1

Донецька	912	3,7	4,612	5.76%
Вінницька	-	4,768	4,768	5.96%
Харківська	1,36	6	7,359	9.19%
Запорізька	2,929	4,656	7,585	9.47%
Херсонська	2,05	5,66	7,71	9.63%
Всього	10,288	69,763	80,052	

Джерело: складено автором на основі [30]

Як бачимо з табл.2.1, серед інших областей України, Одещина зазнала помірних збитків і втрат в агропромисловому секторі в період війни. Саме тому в військовий час Одещина стала ключовим гравцем в агропромисловому господарстві України.

У 2022 році кількість зібраних овочів була на 24,4% нижчою, ніж у попередньому 2021 році. Зниження виробництва томатів було особливо вираженим, при зниженні врожайності майже на 100%. До початку конфлікту на Херсонщину припадало приблизно чверть всіх томатів, вироблених в Україні. Окупація регіону негативно позначилася на виробництві томатів. В цілому овочівництво має тенденцію вимагати значної кількості води, і таким чином аграрії Одеської області змогли компенсувати втрати Херсонської області (на 15% більше) за рахунок наявності зрошувальних систем в Одеській області. Крім того, Черкаська область (+ 5%) має вихід до Дніпра, що дозволяє вирощувати культури в цьому регіоні [41].

Одеський регіон поніс свої втрати пов'язані з військовим вторгненням РФ.

Згідно з табл. 2.2, Одеська область втратила 4,8% зернових, 40% валового збору зернових та 37% урожайності за перший рік війни. Саме ці помірні витрати (в порівнянні з іншими областями) та логістичний коридор Одещини надали Одеській області можливість продовжити нормальне функціонування в якості агропромислового центру України.

Таблиця 2.2

Виробництво зернових у 2021-2022 рр.

Область	Всього, тис. га			Валовий збір, тис. га			Урожайність, ц/га		
	2021	2022	2022 до 2021, %	2021	2022	2022 до 2021, %	2021	2022	2022 до 2021, %
Вінницька	890	803	90,2	6536	3564	54,5	73,4	44,4	60,5
Волинська	327	304	92,8	1509	1359	90,0	46,1	44,7	97,0
Дніпро	1150	1020	88,7	4949	3271	66,1	43,0	32,1	74,5
Донецька	596	184	30,9	2228	544	24,4	37,4	29,5	79,1
Житомирська	552	459	83,1	3357	1987	59,2	60,8	43,3	71,3
Закарпатська	83	79	95,4	363	306	84,4	43,6	38,6	88,4
Запорізька	1014	286	28,2	3838	770	20,1	37,9	26,9	71,1
Івано-Франківська	155	145	93,5	1010	844	83,6	65,3	58,3	89,4
Київська	676	612	90,5	4567	2978	65,2	67,6	48,7	72,0
Кіровоградська	900	860	95,6	4981	3887	78,0	55,4	45,2	81,6
Луганська	392	85	21,6	1391	253	18,2	35,5	29,9	84,3
Львівська	315	326	103,3	1828	1905	104,2	58,0	58,5	100,9
Миколаївська	951	705	74,2	3926	2134	54,4	41,3	30,3	73,3
Одеська	1238	1178	95,2	5105	3062	60,0	41,2	26,0	63,0
Полтавська	1011	886	87,7	5980	5097	85,2	59,2	57,5	97,2
Рівненська	319	281	88,2	1727	1403	81,3	54,2	49,9	92,2
Сумська	722	539	74,6	4261	3472	81,5	59,0	64,4	109,2
Тернопільська	487	443	90,8	3304	2643	80,0	67,8	59,7	88,1
Харківська	1061	578	54,5	4937	2445	49,5	46,5	42,3	90,9
Херсонська	814	-	-	3529	-	-	43,4	-	0,0
Хмельницька	626	554	88,5	4831	3516	72,8	77,2	63,4	82,2
Черкаська	708	648	91,5	5150	3659	71,0	72,7	56,5	77,6
Чернівецька	121	123	102,2	729	665	91,3	60,5	54,0	89,3
Чернігівська	841	630	74,9	5977	3956	66,2	71,1	62,8	88,3
Всього	15948	11773	73,8	86010	53864	62,6	53,9	45,8	84,8
області, в яких не відбувалися воєнні дії	8882	8109	91,3	51357	37166	72,4	57,8	45,8	79,3
Області, в яких відбувалися воєнні дії	7067	3664	51,9	34653	16698	48,2	49,0	45,6	92,9
Усього	15948	11773	73,8	86010	53864	62,6	53,9	45,8	84,8

Джерело: складено автором на основі [30]

В Україні посів сільськогосподарських культур зазвичай починається на початку березня, практика, яка спостерігалася і цього року. Підготовка до посіву ускладнювалася бойовими діями і пов'язаними з цим викликами. Однак в цілому військові труднощі не стали непереборною перешкодою для фермерів [27].

У 2024 році Одеська область лідирувала у весняному посівному сезоні, а з часом помітну активність у цьому напрямку продемонстрували також Миколаївська, Тернопільська, Хмельницька та Вінницька області. Аграрний сектор є ключовим елементом економіки Одеської області, відіграючи ключову роль в експортному потенціалі регіону (рис.2.1).

Одеська область наразі займає 13 позицію в Україні за обсягами сільськогосподарського виробництва та 18 позицію за темпами регіонального зростання [7].

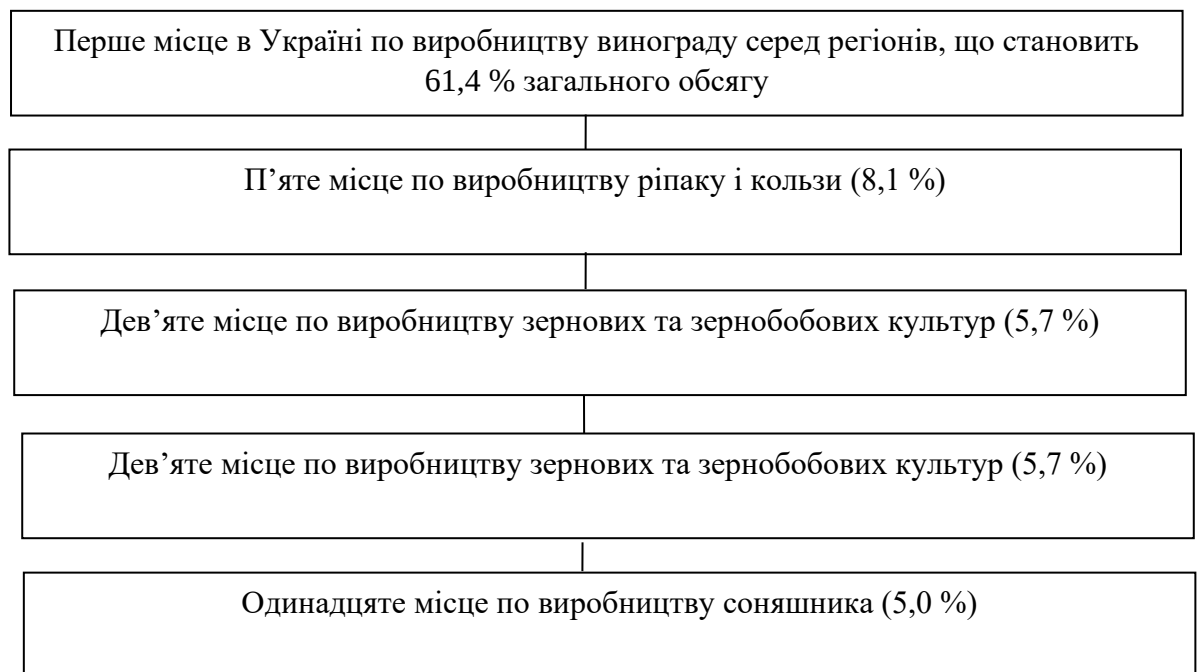

Рис. 2.1. Досягнення рослинництва Одеського регіону на 2024 р.

Джерело: складено автором на основі [7]

Не дивно, що у 2022 році експорт зерна становив значну частку (34,0%) від загального обсягу експорту Одеської області (рис.2.2). Крім того, насіння олійних культур експортувалося, що становило 22,7% від загальної кількості, тоді як жири та олії тваринного або рослинного походження становили ще 21,4% [8].

Встановлено, що Одеська область України є 10-ю за приростом поголів'я [20].

Варто зазначити, що в Одеському регіоні виробляється 50,4% всієї овечої вовни, виробленої в Україні.

Перша позиція в країні за кількістю овець та кіз
Четверте місце за кількістю великої рогатої худоби
Шістнадцяте місце за кількістю свиней

Рис. 2.2. Досягнення тваринництва Одеського регіону на 2024 р.

Джерело: складено автором на основі [13]

Крім того, кількість банківських кредитів, наданих на розвиток приватних сільськогосподарських підприємств, свідчить про видатне становище Одеської області в аграрній галузі.

З початку 2024 року (станом на 12 лютого 2024 року) 2113 сільськогосподарських підприємств вже отримали 11 млрд гривень банківських кредитів на цілі розвитку. З них 5-7-9% (833 фермерські господарства) профінансовано за вищезазначеною програмою на 2,9 млрд грн [17].

Найбільший обсяг кредитів отримали аграрії наступних областей: місто Київ отримало 5,4 млрд грн, виділених на 185 підприємств. Місто Дніпропетровськ отримало 640,5 млн грн, виділених на 165 підприємств. Місто Тернопіль отримало 63,5 млн грн, виділених для 74 підприємств. Місто Одеса отримало 416,9 млн. грн., виділених на 156 підприємств. Місто Харків отримало 405 млн грн, виділених на 109 підприємств. Місто Чернігів отримало 415,9 млн грн, виділених на 63 підприємства.

Більшість підприємств, які отримали фінансування за програмою, були розташовані в наступних регіонах: найбільший обсяг кредитів аграрії отримали в таких регіонах: Харків (362,5 млн грн виділено для 50 домогосподарств), Київ (313,7 млн грн за 78), Вінниця (282,2 млн грн за 92), Одеса (226,8 млн грн за 66), Львів (226 млн грн за 68) і Дніпропетровськ (242,5 млн грн за 56) [24].

Отже, Одеська область є одним з найважливіших аграрних регіонів України. Військове вторгнення авжеж спричинило втрати в регіоні, однак аграрний сектор регіон зміг перегрупуватись та залишитись одним з провідних гравців країни.

2.2. Аналіз економічної спроможності агропромислового сектору Одеського регіону

Повномасштабне вторгнення представило безліч викликів для інвестиційної привабливості регіону. Єдиною галуззю, яка продемонструвала відносну стійкість і зберегла свою інвестиційну привабливість, є сільське господарство. Очевидно, що аграрний сектор і харчова промисловість і надалі залишатимуться джерелом інтересу для інвесторів як у нинішній період, так і на ранньому етапі післявоєнного відновлення. Аграрний сектор, що представляє первинний сектор, зберігає свою привабливість для вітчизняних та іноземних інвесторів навіть у періоди конфлікту. Дійсно, капітальні інвестиції в цю сферу скоротилися лише на 5% після початку повномасштабного вторгнення. Для того, щоб сприяти зростанню первинного сектора, важливо приділити пріоритетну увагу просуванню ініціатив з рекультивації земель, зокрема систем зрошення, поряд з розвитком спеціальної переробної промисловості у вторинному секторі [21].

У сільськогосподарській структурі Одеської області переважною діяльністю є рослинництво, що становить 88,2% від загальної кількості, і цей показник знаходиться на підйомі. У рослинництві переважає вирощування зерна, на яке припадає 66% від загальної кількості. Однак цей сектор стикається з певними ускладненнями в умовах воєнного часу через труднощі із забезпеченням подальших продажів. Примітно також, що регіон є домом для значної виноградарської галузі, з 60% часткою всіх виноградників в Україні [22].

Вівчарство вже багато років є традиційною галуззю сільського господарства Одеської області. За кількістю овець та кіз Одеська область є найбільш помітною в Україні, що становить 32,7% від загальної кількості населення у 2021 році.

Вторинний сектор в даний час переживає кризу в результаті загальнонаціонального економічного спаду і стійких атак на промислову

інфраструктуру, включаючи елеватори і портову інфраструктуру. У 2022 році обсяг капітальних інвестицій у промисловість скоротився на 54%.

Розвиток харчової промисловості є перспективною перспективою, при цьому необхідна сировина для виробництва легкодоступна у підприємств первинного сектора АПК.

Просторовий розвиток Одеської області характеризується наявністю трьох окремих полюсів росту. Перша - Одеська агломерація, друга - Дунайська група, яка охоплює міста Ізмаїл, Рені і Кілія, а третя — північну групу, до якої входять міста Подольськ і Балта. З них ми зосереджені на тих, що стосуються агропромислового сектору.

Дунайська група міст, що включає Ізмаїл, Рені та Кілію, має транспортну та економічну спеціалізацію та орієнтацію на сільське господарство, з акцентом на вирощування винограду, виноградарство та тваринництво [24].

Ще одна група міст розташована в північному регіоні області: Подольськ і Балта. Ці міста мають розвинені спеціалізації як в агропромисловому, так і в транспортному секторах. Основними бенефіціарами прямих іноземних інвестицій були транспортний (46%) та промисловий (30%) сектори. Крім того, значна частина капітальних інвестицій була залучена в ці області. Крім того, капітальні інвестиції були спрямовані в інші галузі, включаючи сільське господарство і будівництво [25].

Незважаючи на значний економічний потенціал регіону, місцеві підприємства часто стикаються з нестачею ресурсів та інструментів, необхідних для зростання. Це в кінцевому підсумку призводить до того, що підприємства не можуть конкурувати на зовнішніх ринках і адаптуватися до швидко мінливих умов. Крім того, вторгнення призвело до руйнування стабільних ланцюгів вартості, які не змогли бути переорієнтовані на нові (табл. 2.3).

Одеська область може похвалитися добре розвиненим первинним сектором економіки. Питома вага сільськогосподарських угідь області становить 6% від загальної площі сільськогосподарських угідь України [32].

Таблиця 2.3

Динаміка змін посівних площ сільськогосподарських культур під урожай поточного року у розрізі регіонів України за 2020-2023 рр.

Регіони	2021 р., тис. га	2022 р.		2023 р.	
		тис. га	% до показника за 2021 р.	тис. га	% до показника за 2021 р.
Україна - всього	28580,9	23404,6	81,89	22808,8	79,80
Вінницька	1633,9	1631,5	99,85	1634,4	100,03
Волинська	622,2	613,0	98,52	593,4	95,37
Дніпропетровська	1984,1	1943,4	97,95	1892,2	95,37
Донецька	1050,2	391,6	37,29	305,0	29,04
Житомирська	1165,4	1140,4	97,85	1048,5	89,97
Закарпатська	176,6	185,7	105,15	168,4	95,36
Запорізька	1709,6	610,7	35,72	272,9	15,96
Івано-Франківська	383,1	388,5	101,41	376,7	98,33
Київська	1219,9	1192,3	97,74	1180,5	96,77
Кіровоградська	1711,4	1719,5	100,47	1724,1	100,74
Луганська	872,4	193,1	22,13	156,9	17,98
Львівська	717,6	746,0	103,96	747,1	104,11
Миколаївська	1607,1	1300,6	80,93	1231,0	76,60
Одеська	1854,8	1849,1	99,69	1866,0	100,60
Полтавська	1741,1	1730,7	99,40	1735,6	99,68
Рівненська	632,2	623,7	98,66	632,3	100,02
Сумська	1212,7	1141,4	94,12	1074,1	88,57
Тернопільська	848,8	851,8	100,35	849,9	100,13
Харківська	1836,9	1047,6	57,03	1256,3	68,39
Херсонська	1488,5	...	...	...	...
Хмельницька	1212,9	1216,8	100,32	1208,4	99,63
Черкаська	1227,5	1214,0	98,90	1218,6	99,27
Чернівецька	307,9	309,2	100,42	310,1	100,71
Чернігівська	1364,1	1231,8	90,30	1263,4	92,62

Джерело: складено автором на основі [30]

Загалом в Україні останнім часом спостерігається зменшення посівних площ під сільськогосподарськими культурами, що пов'язано з негативним впливом воєнного стану на розвиток аграрного виробництва. Однак, з табл.2.3 бачимо, що Одеса з 2022 р. по 2023 р. змогла відновити власні площі сільськогосподарських угідь та врожаї.

У регіоні розташовано понад 6500 сільськогосподарських підприємств та близько 230 000 особистих підсобних господарств, якими керує місцеве населення. Значний ресурсний потенціал та родючість земель дозволяють

агропромисловому комплексу суттєво впливати на економіку Одеської області. За просторовою структурою південний мікрорегіон є найбільш аграрним, значний вплив на нього мають Болградський та Білгород-Дністровський адміністративні райони. Північний мікрорегіон також відрізняється своїм аграрним характером, помітну роль відіграє Подільський адміністративний округ [25].

Продукція рослинництва становить 88,2% від загального обсягу сільськогосподарської продукції в натуральному вираженні, а продукція тваринництва – 11,8% [24].

Тенденція зростання обсягу реалізованої сільськогосподарської продукції простежувалася до 2018 року, що дозволило збільшити частку регіону в загальному обсязі продажів країни майже до 5%. Враховуючи більшу значимість рослинництва, посуха 2020 року призвела до швидкого зниження обсягу реалізованої продукції, досягнувши рівня, порівнянного з рівнем 2015 року. Неприятливі погодні умови призвели до втрати озимих культур в Одеській області на 30,5%. 2021 рік відзначився найвищою прибутковістю, зафіксованою за останні три десятиліття, що дозволило досягти рекордного обсягу продажів [39].

Однак ситуація знову змінилася в 2022 році, коли повномасштабне вторгнення, а також посуха мали значний негативний вплив на сільське господарство регіону. Згодом спостерігалось зниження врожайності зернових і зернобобових культур на 37%, а сояшнику на 42%. Посуха була додатковим викликом, хоча і меншою мірою, ніж у 2020 році [41].

Станом на березень 2023 року близько 5% сільськогосподарських земель в Україні зазнали збитків. Втрати наявних посівних площ перевищили 25%, тоді як площі зрошуваних земель досягли 70%. Зниження ягідних культур становило приблизно 25%, а садових – 20%. У 2022 році валовий збір сільськогосподарських культур склав 66% зернових і зернобобових культур. Заготівля сояшнику склала 12% від загального врожаю [44].

В даний час в експортному секторі міжнародної торгівлі переважають зернові продукти. Проте, зміни відбуваються в конфігурації вирощування зерна. В умовах ринкової конкуренції рентабельність посівів пшениці та ячменю знижується. І навпаки, вирощування кукурудзи стає все більш поширеним через посушливий клімат і підвищення ефективності вирощування окремих культур. Загалом загальна площа зібраних зернових і зернобобових скоротилася на 5% у 2022 році порівняно з 2021 роком.

Рентабельність олійних культур, на відміну від зернових, призвела до розширення посівних площ і значного збільшення виробництва. Єдині культури, чий зібраний площі збільшилися більш ніж на 100% - це соняшник, ріпак і соя, які є основними олійними культурами. Відповідні підвищення становлять 101%, 122% і 180%.

Найбільше валового збору зернових і олійних культур (соняшнику і ріпаку) сільськогосподарських культур в Одеській області виробляють підприємства. Натомість домогосподарства вносять значну частину валового збору картоплі та плодово-ягідних культур. Інформація щодо овочевих культур не є загальнодоступною [47].

В Одеській області аграрні практики переживають трансформацію у зв'язку з переважаючими військовими умовами, в тому числі помітним підйомом у вирощуванні овочів. Цей зсув можна віднести до окупації значної частини Херсонської області та сплеску попиту на овочеві культури, який частково задовольняється імпортом [48].

Воєнні дії, які тривають на території України з початку повномасштабного вторгнення РФ, призвели до значних фізичних, хімічних і біологічних змін ґрунтів. Основні наслідки можна згрупувати за такими напрямками:

1. Механічні пошкодження ґрунтів. Вирви від вибухів: Постійні артилерійські обстріли, ракетні удари, мінометні обстріли та використання важкої техніки призводять до утворення великих вирв і руйнування верхнього шару ґрунту. Розпорошення ґрунтів: вибухи спричиняють перемішування

родючих шарів із нижчими, що знижує продуктивність ґрунтів. Ущільнення ґрунтів: важка військова техніка (танки, бронетранспортери) ущільнює ґрунти, погіршуючи їхню структуру та знижуючи водопроникність і аерацію.

2. Забруднення ґрунтів. Хімічне забруднення: муніципальні та вибухові речовини: забруднення залишками важких металів, токсичними хімічними речовинами та залишками боєприпасів (свинець, ртуть, мідь, кадмій). Пальне та мастильні матеріали: витік нафти, дизельного пального та мастил із військової техніки, що проникають у ґрунт. Радіологічне забруднення: Використання певних видів зброї або пошкодження об'єктів, що містять радіоактивні речовини, наприклад, через ситуацію на ЗАЕС. Біологічне забруднення: потрапляння органічних залишків із загиблих тварин та людей, яке спричиняє бактеріологічне забруднення ґрунтів.

3. Знищення родючого шару ґрунту. Унаслідок пожеж (від вибухів чи навмисних підпалів полів) родючий гумус руйнується, що призводить до втрати органічної речовини. Втрата рослинного покриву унеможлиблює відновлення родючості ґрунту без тривалого відновлення.

4. Мінування та утруднений доступ. Заміновані території: понад 30% території України є замінованими, що унеможлиблює доступ до сільськогосподарських земель. Розмінування ґрунтів є складним і дорогим процесом, який також може додатково пошкоджувати структуру ґрунту. Недоступність земель: значна частина сільськогосподарських угідь залишається окупованою або непридатною для обробки через бойові дії.

5. Втрата екосистемних функцій ґрунту. Зниження здатності ґрунту до очищення води, регуляції вуглецевого балансу та підтримки біорізноманіття. Руйнування мікробіологічного складу ґрунтів через токсичні речовини та втрату органічної речовини.

6. Наслідки для сільського господарства. Зниження врожайності: забруднені та пошкоджені ґрунти не забезпечують належного рівня врожайності сільськогосподарських культур. Підвищення витрат на відновлення: відновлення родючості потребує додаткових фінансових та

матеріальних ресурсів, зокрема внесення добрив, меліорації, розчищення територій.

7. Вплив на водні ресурси та ерозію. Забруднені ґрунти сприяють забрудненню підземних і поверхневих вод. Руйнування ґрунтового покриву посилює ерозійні процеси, що зменшує площу придатних для використання земель. Прогноз відновлення. Повне відновлення ґрунтів після завершення бойових дій є довготривалим процесом. Це потребуватиме: розмінування великих територій; очищення ґрунтів від важких металів і токсинів; меліоративних заходів для відновлення водного балансу; рекультивації ґрунтів шляхом внесення органічних добрив та відновлення рослинного покриву.

Під час воєнних дій з боку РФ застосування фосфорних боеприпасів (температура горіння білого фосфору досягає 2760°C) призводить до значного термічного пошкодження ґрунту, що змінює його первинні властивості та сприяє процесам злитогенезу (додаток А рис. А.1.). У результаті цих впливів формується блокова структура ґрунту, а в сухому стані виникає значна тріщинуватість (додаток А рис. А.2.).

Важливим етапом стане інтеграція міжнародного досвіду в відновлення екосистем та залучення спеціалізованих організацій до аналізу й реабілітації ґрунтів України.

З точки зору розвитку сільського господарства на регіональному рівні Північний мікрорегіон відрізняється своєю спрямованістю на виробництво основних зернових (пшениця та ячмінь) та олійних культур (соняшник та ріпак).

Основними викликами для просування продукції рослинництва в Північному мікрорегіоні, крім необхідності більш ефективної логістики, є невідповідність сертифікованої української зернової продукції і, відповідно, зниження конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на експортному ринку. Розширення виробництва овочів стримується нестачею як трудових, так і фінансових ресурсів.

Одеський мікрорегіон відіграє найменшу роль у сільському господарстві завдяки переважанню вторинної та третинної галузей. Крім того, в регіоні розташовані великі портові комплекси, які створюють високий попит на робочу силу в інших галузях економіки. На невеликій частині сільськогосподарських угідь області в основному вирощуються дві масові культури: зернові та олійні (соняшник).

Важливою галуззю Південного мікрорегіону є виноградарство. Площа виноградників в області становить 24 тис. га (60% всіх виноградників України), що дає близько 200 тис. тон валового збору. Зараз спостерігається зниження продуктивності виноградників, що змушує виробників скорочувати площі під виноградниками, тому виникає потреба в державній підтримці галузі. Перші кроки були зроблені з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо розвитку виробництва виноробної продукції та спрощення господарської діяльності дрібного виробництва виноробної продукції». Процес отримання ліцензії був спрощений для дрібних виробників виноробної продукції або скасований для дрібних виробників виноробної продукції, що реалізується в роздрібній торгівлі без додавання алкоголю. Це означає, що малі та середні підприємства отримали економічний стимул. Це, в свою чергу, забезпечить відкриття нових галузей і створення нових робочих місць і зайнятості, а також збільшення надходжень до бюджету [51].

З іншого боку, реальною проблемою, що впливає на конкурентоспроможність і фінансове становище виноробів, які часто самі вирощують виноград, є дуже низька мінімальна ціна за пляшку вина, яка становить близько 60 грн за 1 пляшку, що не спонукає виноробні продовжувати виноградарство (через високі витрати).

Південний мікрорегіон є провідним регіоном по вирощуванню кісточкових плодів: персиків і абрикосів, мигдалю — в Ізмаїльському регіоні.

Ще однією конкурентною перевагою Південно-Одеської області є органічне землеробство, яке також може бути орієнтоване на експорт.

Наприклад, ТОВ «Дунайський аграрій» спеціалізується на вирощуванні органічних томатів і фруктів. Одним із ймовірних напрямків регіональної економічної політики є кластеризація сфери та створення спеціалізованих кластерів для вирощування органічної продукції [34].

Однією з головних проблем рослинництва, яка унеможливорює використання повної продуктивності землі, є сухий клімат і необхідність зрошення. Система меліорації регіону вимагає певних технічних характеристик: перед поливом воду необхідно накачати на висоту до 125 метрів. Однак застарілі насоси з низькою енергоефективністю і підвищенням тарифів на електроенергію означають, що вартість води висока, що робить ціни фермерів неконкурентоспроможними і робить сільське господарство збитковим в останні роки. В результаті потужність зрошувальної системи Одеської області використовується менше ніж на 20%.

У 2021 році Одеська область реалізувала промислової продукції на 123 млрд грн. Найбільше продукції реалізували підприємства харчової промисловості (28,8% від загальної кількості).

Відбувається зміна структури поголів'я, більшість сільськогосподарських тварин зараз утримується в приватних господарствах населення. До 1 лютого 2022 року на підприємствах утримуватиметься лише 11% великої рогатої худоби, 10% овець і кіз та 4% птиці. Програма соціально-економічного та культурного розвитку на 2023 рік включає заходи щодо стабілізації галузі тваринництва та птахівництва та збільшення виробництва молока, м'яса та яєць.

У південному мікрорегіоні велика частина худоби була розроблена для вівчарства і козячого господарства. Одеська область посідає перше місце серед регіонів країни за кількістю овець та кіз з часткою 32,7% у 2021 році. Регіон також є лідером з виробництва валової вовни, що становить 47,1% від загального обсягу країни.

Вівчарство є традиційною галуззю сільського господарства Одеської області. Найпоширенішим регіоном є територія південної Бессарабії: в районах Болграда, Ізмаїла, Білгород-Дністровського. Більш того, в Болградському

райони, наприклад, вівці є елементом місцевої культури та господарства, включаючи кулінарні, фольклорні та побутові традиції. Культура вівчарства в Одеській області включена до переліку нематеріальної спадщини України.

Економічна ситуація на ринку продукції вівчарства в Україні має значний вплив на розвиток цієї галузі. Інтеграція України у світовий ринок сільськогосподарської продукції стимулює пошук шляхів підвищення ефективності сучасного вівчарства. Основна увага в інтенсивному вівчарстві зосереджується на виробництві ягнятини, молодой баранини та вовни. Спеціалізація на виробництві баранини потребує порід, які відзначаються високою м'ясною та молочною продуктивністю і високою адаптивністю. Породи м'ясо-вовнового напрямку з високою скоростиглістю є оптимальними для задоволення цих потреб.

Нині вівчарство є експортно-орієнтованою м'ясною галуззю, а надані Україні квоти ЄС створюють потенціал для розвитку експорту баранини. Завдяки природним пасовищам у Степу та Карпатах існує можливість використовувати генетичний потенціал вівчарських порід для покращення продуктивності, що відповідає вимогам міжнародного ринку. Одеська область лідирує в Україні за кількістю ідентифікованих овець та кіз. Станом на початок 2023 року в області налічувалось 255,3 тис. голів овець та кіз, переважно у домогосподарствах населення.

Регіон розводить низку порід, зокрема овець Одеського типу Асканійської м'ясо-вовнової, Асканійської каракульської, Цигайської, а також м'ясних порід, таких як Німецький меріноландшафт і Дорпер. Професійним розведенням цих порід займаються кілька підприємств, що мають статус племінних ферм.

Регіональна програма підтримки тваринництва Одеської області «Аграрна Одещина» (2019-2023 рр.) спрямувала понад 4,5 млн грн на розвиток галузі. Серед основних проблем галузі – висока собівартість продукції, зменшення обсягів виробництва, ліквідація спеціалізованих підприємств з переробки вовни та знищення малих ферм.

Європейський ринок пред'являє жорсткі вимоги до якості ягнятини, зокрема, до низького вмісту жиру та значного виходу високоякісних відрубів. Проте рівень виробництва баранини в Україні залишається низьким через обмежену інтенсивність ведення галузі та недостатнє застосування технологій інтенсивної відгодівлі. Близько 15-20% овець мають високі показники вгодованості при забої.

Глобальні тенденції на ринку вовни призвели до структурних змін у виробництві вівчарської продукції, зокрема, до зростання частки мериносової вовни. Для подальшого розвитку вівчарства в Україні необхідно враховувати міжнародні тренди шляхом створення конкурентоспроможних порід, підтримки виробництва високоякісної вовни та стимулювання виробництва ягнятини й баранини.

Рибальство – основа тваринницького комплексу Одеської області. Географічне положення, вихід на дельту Дунаю і північно-західний край Чорного моря дозволяють проводити аквакультуру і осетрове землеробство [37].

У регіоні є всі умови, щоб розводити рибу якомога ближче до природи. «Одеський осетровий комплекс», основним напрямком діяльності якого є відтворення генетично чистих ліній осетрових та інших корінних видів риб, що мешкають в дельті Дунаю і північно-західному краю Чорного моря, має дві ділянки виробничих потужностей.

На жаль, українська рибна промисловість зазнала і продовжує нести великі втрати під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну. За даними, загальні збитки галузі оцінені в 47 млн дол. США у 2022 році. Промисловий вилов риби в Азовському і Чорному морях фактично закритий, за винятком окремих районів у Миколаївській і Херсонській областях. В результаті з Чорного моря було видобуто лише 75 тонн водних біоресурсів (менше 1% порівняно з 2021 роком) [53]. Затоплення Каховської ГЕС спричинило екологічну та гуманітарну катастрофу і поставило під загрозу існування багатьох видів дикої природи, в тому числі осетрів. Аграрії Одеси посіяли

43,4% зимового плану зерна. План збору врожаю 2025 становить 760 тис. га озимих культур.

Наразі область вже посіяла 290 тис. га озимої пшениці (51,8% прогнозу) та 40 тис. га озимого ячменю (20% прогнозу). Крім того, аграрії засіяли 150 тис. га озимого ріпаку, що 150% більше запланованого [49].

Загалом, план на посів озимих зернових під урожай 2025 року становить [30]:

- 560 тис. га для озимої пшениці,
- 200 тис. га для озимого ячменю,
- 100 тис. га для озимого ріпаку.

Однак Одеська область, незважаючи на виклики, пов'язані з повномасштабним вторгненням, зберігає значний потенціал для розвитку агропромислового комплексу. Сільське господарство, як і раніше, є однією з найпривабливіших галузей для інвестицій, демонструючи відносну стійкість навіть в умовах війни.

У 2022 році сільськогосподарські підприємства Одеської області зібрали 3,0 млн тон зерна, зокрема 1,7 млн тон пшениці, при середній врожайності зернових культур 25,9 ц/га. Область утримує провідні позиції за намоломом ранніх зернових і є єдиним регіоном України, де вирощується рис. Незважаючи на несприятливі агрометеорологічні умови для посіву озимих культур у 2022 році, площа під урожай 2023 року становить 851,5 тис. га (95,9% від попереднього року), зокрема 600 тис. га під озимою пшеницею та 250 тис. га під озимим ячменем.

Станом на поточний рік, у сільськогосподарських підприємствах області збільшилося поголів'я великої рогатої худоби на 15,4%, корів на 10,5%, свиней на 6,8%, а також овець і кіз на 2,2%.

У регіоні реалізуються інвестиційні проєкти, зокрема: біогазова установка на свинокомплексі ТОВ «Агропрайм Холдинг» та будівництво сучасного вівцекомплексу на 3,5 тисяч голів у ТОВ «Колос». Крім того, було створено 51 нове фермерське господарство, попри воєнний стан.

Для поліпшення водокористування створено перше в області об'єднання водокористувачів (ОВК) «Жива Вода», яке передбачає розширення зрошуваних площ з 1,5 до 10 тис. га.

Підприємства Одеської області беруть активну участь у грантових програмах, спрямованих на розвиток садівництва, ягідництва та виноградарства, загальна сума схвалених проєктів складає 44,7 млн грн, а також виділено 7,0 млн грн на будівництво модульної теплиці.

У сфері земельних відносин проводиться активна робота: затверджено документацію з інвентаризації земель, надано дозволи на використання земельних ділянок для Держприкордонслужби та державних лісових господарств, затверджено договори сервітутів для «Укренерго» для забезпечення енергетичної незалежності регіону від Молдови.

Існує кілька актуальних проблем, які потребують термінового вирішення з боку держави, зокрема продовження державних гарантій по кредитах до завершення воєнного стану, забезпечення бронювання керівників аграрних підприємств для підтримки продовольчої безпеки, а також фінансування реконструкції зрошувальних систем для збільшення площ поливу до 40 тис. га.

Одеська область, з розвиненою зрошувальною інфраструктурою, відіграє важливу роль у забезпеченні країни овочами та іншою продукцією рослинництва, що є стратегічно важливим у сучасних умовах.

2.3. Наслідки впливу виноградарсько-виноробної галузі агропромислового сектору Одеської області

Виноградарсько-виноробна галузь належить до агропромислового комплексу Одеського регіону завдяки двом основним складовим:

- 1) сільськогосподарська складова – вирощування винограду як частина рослинництва, що забезпечує сировину для подальшої переробки;

2) переробна складова – перетворення винограду на виноробну продукцію (вино, виноматеріали), яка належить до переробної промисловості в АПК.

Тобто, виноградарсько-виноробна галузь поєднує сільськогосподарське виробництво та переробку, що інтегрує її в агропромисловий комплекс.

Актуальність вирішення проблем виноградарсько-виноробної галузі агропромислового комплексу Одеської області є очевидною, адже регіон відіграє ключову роль у виробництві вина в Україні.

Військова агресія РФ значно вплинула на виноградарсько-виноробну галузь Одеської області, яка є однією з провідних в Україні. Наслідки воєнних дій для цього сектора проявляються в ряді негативних змін, які зачіпають інфраструктуру, виробничі процеси, фінансову стійкість підприємств та їхню здатність забезпечувати стабільне виробництво і реалізацію продукції.

Основні аспекти впливу воєнних дій на галузь:

1. Фізичне знищення та пошкодження інфраструктури. Бойові дії призвели до пошкодження або знищення частини інфраструктури виноградарських та виноробних підприємств, зокрема виробничих приміщень, складів, транспортних маршрутів. Через обстріли, вибухи та бойові дії деякі площі виноградників були знищені або зазнали суттєвих пошкоджень, що унеможлиблює їх подальше використання без додаткових витрат на відновлення.

2. Зменшення площ виноградників. Воєнні дії також негативно вплинули на площі насаджень виноградників. Невпевненість у стабільності регіону та ризик обстрілів змушують фермерів зменшувати площі під виноградники або тимчасово припиняти діяльність у цьому напрямі, що негативно позначається на обсягах виробництва виноматеріалів та вина.

3. Перебої в ланцюгах постачання та логістичні труднощі. Обмеження в транспортній логістиці та блокування деяких шляхів через бойові дії призвели до значних перебоїв у постачанні сировини та матеріалів, необхідних для виробництва вина. Логістичні труднощі також ускладнюють доступ до

зовнішніх ринків, особливо експортних. Блокування морських портів на півдні України значно знизило можливості експорту продукції, що обмежує доходи виноробних підприємств.

4. Зростання витрат на виробництво. В умовах воєнних дій відбулося суттєве зростання цін на паливно-мастильні матеріали, добрива, засоби захисту рослин та запасні частини, що значно збільшило собівартість вирощування винограду та виробництва вина. Це призводить до зниження рентабельності підприємств і посилює їхню фінансову нестабільність.

5. Скорочення ринку збуту. Зменшення купівельної спроможності населення, евакуація значної кількості жителів з Одеської області та інших регіонів знизили внутрішній попит на виноробну продукцію. Військовий стан та обмеження на торгівлю алкогольними напоями також вплинули на обсяги продажу вина в країні, що ускладнює реалізацію продукції на внутрішньому ринку.

6. Фінансові труднощі підприємств. Багато виноробних підприємств зіштовхнулися з дефіцитом обігових коштів, що обмежує їхню можливість інвестувати в розвиток і відновлення виробничих потужностей. Втрата доступу до деяких фінансових ресурсів і відсутність державної підтримки ускладнює відновлення діяльності підприємств після завершення бойових дій.

7. Труднощі з працевлаштуванням та кваліфікованою робочою силою.

Мобілізація населення та відтік робочої сили з південних районів країни призвели до браку кваліфікованих кадрів у виноградарсько-виноробній галузі. Це впливає на здатність підприємств забезпечувати стабільний виробничий процес та підтримувати необхідний рівень якості продукції.

8. Втрати на зовнішніх ринках. Одеська область традиційно мала значний експортний потенціал, але воєнні дії значно ускладнили експорт вина. Через обмеження на логістичні маршрути та блокування портів підприємства змушені скорочувати обсяги експорту або шукати альтернативні шляхи, що підвищує витрати на логістику та знижує конкурентоспроможність продукції на міжнародному ринку [31].

Одещина є справжньою «винною візитівкою» країни, займаючи лідируючі позиції за площею виноградників (22,9 тис. га) і обсягами виробництва винограду (понад 160 тис. тон), що становить 60% від загального виробництва в державі.

У 2022 році виробництво винограду скоротилося на 34% через несприятливі погодні умови, проте виноградарство і виноробство залишаються важливими для соціально-економічного розвитку південних районів області, забезпечуючи робочі місця та наповнення місцевих бюджетів.

Основні підприємства галузі, такі як «Одесавинпром», «Шабон», «Вікторія» та інші, випускають широкий асортимент вин, включаючи марочні та сувенірні. Незважаючи на труднощі, пов'язані з військовою агресією та економічними викликами, обласна військова адміністрація надає підтримку галузі, інвестуючи у розвиток Кадастру виноградників і створення карт для нових насаджень. Крім того, продовжується робота над регіональною системою географічних зазначень, що допоможе просувати одеські вина на європейському ринку.

Виноградна лоза, як символ герба Одеської області, відображає важливість виноградарсько-виноробної галузі для регіону, який посідає провідні позиції в Україні за обсягами виноградарства та виробництва виноробної продукції. Одеська область обробляє близько 23 тисяч гектарів виноградників, що становить 70% від загальнонаціональних насаджень, забезпечуючи річне виробництво 160-180 тисяч тон винограду. Галузь створює постійні робочі місця для 5-7 тисяч осіб, із сезонним зростанням цього показника вдвічі. В регіоні функціонує близько 50 виноробних і 200 виноградарських підприємств, що забезпечує приблизно 60% від загального виробництва виноробної продукції країни.

Для Одеської області ця галузь є стратегічно важливою не лише через соціально-економічний вплив, а й завдяки суттєвим надходженням до бюджету. Проте, ключовою проблемою галузі залишається значне домінування імпортової продукції на національному ринку, що створює значний тиск на вітчизняних

виробників. В умовах відкритого ринку та зняття квот на імпорт, врегулювання даного питання стає складним завданням. Водночас є надія, що нормативні вимоги до якості винопродукції, спрямовані на забезпечення її натуральності та автентичності, дозволять підвищити конкурентоспроможність українських виробників, створюючи умови для позиціонування українського вина як високоякісного продукту на світовому ринку.

Слід зазначити, що скорочення площ виноградників і зниження обсягів виробництва винограду в Україні та Одеській області обумовлені не лише окупацією і воєнними діями, але й такими чинниками, як кліматичні зміни (посуха), стагнація ринку і зниження платоспроможності населення. У 2022 році площі виноградників зменшилися до 30,2 тис. га, з них 20,7 тис. га – в Одеській області, яка займає провідну позицію у виноградарстві. Незважаючи на зменшення площ, виробництво та врожайність залишаються стабільними й залежать переважно від погодних умов і фітосанітарної ситуації. Це вказує на існування кризових тенденцій у галузі, що вже були помітними до початку війни.

Наукові дослідження, зокрема Національного наукового центру «Інститут винограду і вина імені В. Є. Таїрова», спрямовані на селекцію високопродуктивних і стійких сортів, які адаптуються до абіотичних і біотичних факторів. Завдяки їх роботі створено більше 130 сортів винограду, зокрема Одеський чорний, Одеський жемчуг, Чарівний, Рубін таїровський, які відповідають вимогам українського виноробства і займають 13-15% промислових виноградників. Інститут розробив також регіональні сортименти для областей з урахуванням місцевих умов.

Значна увага приділяється вирішенню екологічних проблем, які посилилися через війну. Викиди шкідливих речовин внаслідок бойових дій негативно вплинули на екологічний стан ґрунтів та атмосферу, що потребуватиме довгострокових заходів для рекультивації.

В умовах змін клімату виноградна лоза, як посухостійка культура, стає важливим ресурсом для адаптації до нових умов. Науковці працюють над

новітніми технологіями для виноградарства і виноробства, що враховують потреби виробників і мають європейську орієнтацію. Спільні проєкти з ЄС і міжнародне співробітництво сприяють розвитку інновацій в галузі, зокрема у боротьбі з фальсифікацією вин і контролем якості продукції.

Однак для подальшого розвитку галузі необхідно вирішити ряд термінових питань. Серед них – створення Національної системи контролю якості винопродукції та підтримка законопроєктів для розвитку виноробної галузі, доступ до дешевих кредитів, розвиток розсадництва і логістичної інфраструктури, а також посилення контролю якості продукції, що надходить на ринок. Також є потреба у підвищенні рівня механізації та створенні системи підготовки кадрів, що дозволить галузі ефективніше використовувати наявні ресурси та забезпечить стійкий розвиток у складних умовах кліматичних і економічних змін.

Таким чином, для відновлення виноградарсько-виноробної галузі Одеської області необхідно розробити комплексну стратегію, що включає державну підтримку, залучення інвестицій, відновлення інфраструктури та застосування інноваційних технологій. Підтримка з боку держави, зокрема у вигляді пільгових кредитів та субсидій, допоможе відновити виробництво та покращити економічну стійкість підприємств. Важливим напрямом є розвиток інновацій, зокрема технологій, що дозволяють зменшити витрати та адаптувати виробництво до умов зміни клімату. Інтеграція з європейськими ринками та впровадження системи географічних зазначень також може сприяти відновленню та розвитку галузі в довгостроковій перспективі.

Військова агресія РФ призвела до значних втрат у виноградарсько-виноробній галузі Одеської області, однак при належній підтримці та реалізації ефективних стратегій відновлення галузь може не лише повернутися до довоєнного рівня, але й отримати нові можливості для розвитку. Інтеграція інноваційних рішень, державна підтримка та залучення інвестицій допоможуть адаптуватися до нових умов і забезпечити стабільний розвиток галузі в майбутньому.

Повоєнний період для виноградарсько-виноробної галузі агропромислового комплексу Одеської області є періодом викликів і можливостей для відновлення та розвитку. Одещина залишається провідним регіоном України в галузі виноградарства та виноробства, маючи багаторічний досвід, родючі ґрунти і сприятливий клімат, що забезпечує виробництво високоякісного винограду та вина. Проте галузь зазнала значних втрат через бойові дії, що призвели до руйнування інфраструктури, зменшення площ виноградників і зниження виробничих потужностей. Відновлення галузі після війни вимагатиме значних інвестицій, державної підтримки та впровадження новітніх технологій.

Успішна діяльність окремого виноробного підприємства позитивно впливає на розвиток всієї виноградарсько-виноробної галузі України, а з огляду на вагому частку Одеської області в цій сфері – сприяє також і зростанню економічного потенціалу регіону. Вважаємо за необхідне надати характеристику перспективам відновлення виноградарсько-виноробної галузі Одеського регіону (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Перспективи відновлення виноградарсько-виноробної галузі
Одеського регіону

Напрямки	Заходи відновлення виноградарсько-виноробної галузі
Відновлення площ виноградників	інвестиції в саджанці, технології посадки та догляду за виноградною лозою
Розвиток виробничої інфраструктури	інвестиції у сучасне обладнання допоможуть зменшити виробничі втрати та підвищити ефективність виробництва
Державна підтримка та фінансування	доступність кредитів для виноробних підприємств на вигідних умовах, а також створення спеціальних програм підтримки малих виноробів. Такі заходи сприятимуть поверненню економічної стійкості підприємств, створенню нових робочих місць і розвитку виноробної індустрії в регіоні

Продовження таблиці 2.4

Розвиток системи брендування продукції	допоможе виділити одеські вина на внутрішньому та міжнародному ринку. Запровадження контролю автентичності, якості та географічного походження продукції підвищить конкурентоспроможність регіону на світовій арені
Впровадження сучасних агротехнологій	використання технологій точного землеробства, таких як дрони, датчики вологості та температури, сприятиме підвищенню продуктивності виноградників і зниженню витрат. Інноваційні підходи, такі як автоматизація процесів і цифровізація управління, можуть стати основою для відновлення і довгострокового розвитку галузі
Соціально-економічна значущість	забезпечення зайнятості населення у віддалених районах області також сприятиме збереженню сільського населення та розвитку інфраструктури
Експортний потенціал та інтеграція на світовий ринок	потребує відповідності міжнародним стандартам якості. Виноробні підприємства Одещини можуть інтегруватися в європейський ринок, що потребуватиме виконання стандартів щодо якості та безпечності продукції
Підтримка науки і освіти	сприятиме підвищенню якості продукції та адаптації до кліматичних змін. Важливо також інвестувати в освіту і підготовку спеціалістів, що забезпечить високий рівень знань і навичок для роботи у відновленій галузі

Джерело: створено автором

Отже, повоєнний період для виноградарсько-виноробної галузі Одеської області є важливим етапом відновлення та модернізації. Виконання стратегічних кроків, таких як відновлення площ виноградників, модернізація виробничих потужностей, підтримка державою та інновації, допоможе галузі не тільки відновитися, але й зайняти гідне місце на світовому ринку вина.

Висновки розділу 2

1. Одеський регіон відіграє стратегічну роль в агропромисловому секторі України завдяки значним земельним ресурсам, сприятливим кліматичним умовам та розвиненій експортній інфраструктурі. Важливі напрями сільськогосподарського виробництва, зокрема вирощування зернових, олійних культур та виноградарство, забезпечують регіону вагомий внесок у національне аграрне виробництво і створюють високий експортний потенціал. З початку повномасштабного вторгнення з боку РФ, Одеська область втратила 4,8% зернових, 40% валового збору зернових та 37% урожайності за перший рік війни. Саме ці помірні витрати (в порівнянні з іншими областями) та логістичний коридор Одещини надали Одеській області можливість продовжити нормальне функціонування в якості агропромислового центру України. Проте низка проблем, таких як кліматичні ризики, застарілі технології та недостатня підтримка малих фермерських господарств, обмежують можливості розвитку. Зосередженість на модернізації виробництва, адаптації до кліматичних змін і впровадженні європейських стандартів сприятиме подальшому зростанню аграрного сектору Одеської області та його інтеграції у європейський ринок. Одеська область наразі займає 13 позицію в Україні за обсягами сільськогосподарського виробництва та 18 позицію за темпами регіонального зростання. Більшість підприємств, які отримали фінансування за програмою, були розташовані в наступних регіонах: найбільший обсяг кредитів аграрії отримали в таких регіонах: Харків (362,5 млн грн виділено для 50 домогосподарств), Київ (313,7 млн грн за 78), Вінниця (282,2 млн грн за 92), Одеса (226,8 млн грн за 66), Львів (226 млн грн за 68) і Дніпропетровськ (242,5 млн грн за 56). Отже, Одеська область є одним з найважливіших аграрних регіонів України. Військове вторгнення авжеж спричинило втрати в регіоні, однак аграрний сектор регіон зміг перегрупуватись та залишитись одним з провідних гравців країни.

2. Агропромисловий сектор Одеського регіону має значний економічний потенціал, що базується на великих площах родючих земель і стратегічному розташуванні з доступом до Чорного моря, що сприяє експорту. У сільськогосподарській структурі Одеської області переважною діяльністю є рослинництво, що становить 88,2% від загальної кількості, і цей показник знаходиться на підйомі. Основними культурами є зернові та олійні (пшениця, ячмінь, соняшник), які забезпечують регіону вагомий внесок у національний обсяг сільськогосподарської продукції та відкривають можливості для міжнародного ринку. Вівчарство вже багато років є традиційною галуззю сільського господарства Одеської області. За кількістю овець та кіз Одеська область є найбільш помітною в Україні, що становить 32,7% від загальної кількості населення у 2021 році. Одеська область може похвалитися добре розвиненим первинним сектором економіки. Питома вага сільськогосподарських угідь області становить 6% від загальної площі сільськогосподарських угідь України. Продукція рослинництва становить 88,2% від загального обсягу сільськогосподарської продукції в натуральному вираженні, а продукція тваринництва – 11,8%. Висока концентрація елеваторних потужностей та портів створює сприятливі умови для логістики і зберігання, що підвищує привабливість регіону для інвесторів. Однак, економічний розвиток агросектору стримується низкою проблем, серед яких кліматичні ризики (часті посухи), застарілі технології виробництва та обмежений доступ малих фермерських господарств до фінансування. Розв'язання цих проблем, а також адаптація до європейських стандартів і розвиток інфраструктури, зможуть значно посилити економічну спроможність агропромислового сектору Одеської області, що виведе регіон на новий рівень конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

3. Закладання нових виноградників практично припинилося: площі під виноградними насадженнями скорочуються, а їх життєвий цикл становить 20-25 років. Для оновлення та підтримання високої продуктивності необхідно щороку висаджувати не менше 1000 гектарів нових виноградників. За оцінками

українських виноробів, зокрема з Одещини, одним із найбільших податкових тягарів для вітчизняних виноробних підприємств є акциз на 1 літр ігристого вина. При цьому в країнах ЄС ставка акцизу на ігристі вина дорівнює нулю. Високе податкове навантаження на виноградарсько-виноробну галузь стримує її розвиток, тому зниження податкового навантаження та приведення його у відповідність до норм європейського законодавства, а також скасування маркування акцизними марками тихих та ігристих вин надасть можливостей для подальшого розвитку агропромислового сектору. Дослідження показало, що українські виробники вина перебувають у менш сприятливих умовах порівняно з підприємствами багатьох виноробних країн світу. У ЄС натуральні вина (ігристі та неігристі) не підлягають маркуванню акцизом та вважаються харчовими продуктами, а не алкогольними напоями. Серед актуальних питань у сфері виноградарства та виноробства було також виділено спрощення процедури оформлення вин для міжнародних виставок, розробку нових державних стандартів (ДСТУ), розвиток культури споживання вина, винного туризму, залучення інвестицій у виноробну галузь та підвищення інвестиційної привабливості сектору. Виноградарство та виноробство є престижними галузями, що стали основою успіху багатьох країн. Україні необхідно вирішити низку ключових питань, таких як визнання вина харчовим продуктом, отримання державної підтримки, оновлення виноградників та часткова компенсація витрат на вирощування вітчизняного винограду, що дозволить забезпечити галузі належний розвиток і конкурентоспроможність.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ

3.1. Шляхи відновлення агропромислового сектору в Одеському регіоні

Після завершення військових дій агропромисловий сектор в Україні вимагатиме швидкого відновлення сільськогосподарського виробництва для гарантування національної та глобальної продовольчої безпеки. Це вимагатиме мобілізації значних фінансових ресурсів. У липні 2022 року уряд заснував Національну раду з питань відновлення України від наслідків війни, яка розробила проект плану відновлення України до 2032 року. З огляду на вищезазначені міркування, окремий розділ під назвою «Нова аграрна політика» було включено до плану відновлення агропромислового сектору. Стратегічні цілі відновлення агропромислового комплексу протягом наступного десятиліття подвійні: по-перше, економічна трансформація АПК і, по-друге, розвиток аграрної інфраструктури. План визначає конкретні заходи для сталого відновлення аграрного сектора, в тому числі [37]:

- сприяння переходу агропродовольчого сектору до «зеленого» зростання;
- розвиток переробних потужностей, стимулювання та розвиток переробки;
- повернення та відновлення сільськогосподарських земель;
- розвиток кооперації та органічного виробництва;
- створення стратегії та плану дій для розвитку сільських територій.

Для досягнення цих цілей до 2032 року економіка України потребує фінансування у розмірі 750 млрд дол. На період 2023-2025 року необхідне фінансування оцінюється в 350 млрд дол. США, тоді як на наступний період (2026-2032) передбачувана вимога фінансування становить 400 млрд дол. Як вказує Світовий банк, найбільш актуальними інвестиціями для відновлення

аграрного сектора є ті, які сприяють його перетворенню на рушійну силу відновлення економіки і джерело гідних доходів для сільгоспвиробників. Це має вирішальне значення для забезпечення доступу населення України до продуктів харчування.

Тому відновлення пошкоджених об'єктів і надання допомоги аграрному сектору для вирішення питань ліквідності мають першорядне значення. Зокрема, мають бути зроблені інвестиції в стійкість до клімату, інтегровані продовольчі та енергетичні системи (IFES), а також зміцнення спеціалізованих державних установ для забезпечення ефективної підтримки відновлення та реконструкції аграрного сектора, особливо у випадку малих підприємств.

Світовий банк визначив пріоритетні середньо- і довгострокові потреби відновлення агропромислового сектору України з 2024 по 2033 рік, на які, за його оцінками, потрібно 29,1 млрд дол [38].

Така ж програма існує для Одеського регіону. Головною метою є вирішення актуальних проблем аграрних підприємств та забезпечення сприятливих умов для їх функціонування, зокрема через впровадження підходу диверсифікації сільськогосподарської діяльності, що враховуватиме конкурентні переваги та спеціалізацію сільського господарства кожного з мікрорегіонів (Північ та Одеська агломерація – вирощування зернових та олійних культур, Південь – виноградарство та вирощування кісточкових, тваринництво). Розвиток харчової промисловості та виробництво сільськогосподарської продукції з високою часткою доданої вартості шляхом підвищення спроможності місцевих підприємств агропромислового комплексу.

Саме тому було розроблено проект Стратегії відновлення та розвитку Одеської області на період 2021 – 2027 Робочою групою з розробки Стратегії комплексного повоєнного відновлення, створеною за Розпорядженням начальника Одеської обласної військової адміністрації №476/А-2023 від 14.07.2023, за підтримки Швейцарсько-українських проєктів «Децентралізація для розвитку демократичної освіти» (DECIDE), який реалізується в Україні ГО DOCCU у партнерстві з Цюрихським педагогічним університетом (Швейцарія),

«Згуртованість та регіональний розвиток України» (UCORD) за фінансової підтримки Швейцарії, представленої Швейцарським бюро співробітництва в Україні та їх підрядника консалтингової компанії CIVITTA.

Ключові завдання та очікувані результати проекту включають [32]:

1. Відновлення та модернізація меліоративних систем: реалізація проектів з реконструкції зрошувальних систем для збільшення площі зрошуваних земель; підвищення врожайності та ефективності сільськогосподарського виробництва; створення нових робочих місць; компенсація витрат аграрних підприємств на зрошення.

2. Диверсифікація сільського господарства: залучення національних та міжнародних експертів для розробки рекомендацій щодо диверсифікації; впровадження технологічних рішень та створення консультаційного центру; підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств.

3. Розвиток переробки сільськогосподарської продукції: залучення інвестицій у переробну промисловість; збільшення частки переробної промисловості у ВРП та експорту продукції з високою доданою вартістю; створення нових робочих місць та підвищення якості продукції.

4. Підтримка виноградарства та виноробства: закладання нових виноградників та залучення інвестицій у галузь; збільшення експорту виноробної продукції та створення нових робочих місць.

5. Відновлення аквакультури та водних біоресурсів: зариблення водойм та збільшення обсягів виробництва продукції аквакультури; створення кластеру рибного господарства та підвищення якості продукції.

6. Підтримка вівчарства: надання фінансової підтримки фермерам та відродження кооперативів; збільшення поголів'я овець та обсягів виробництва та експорту продукції вівчарства.

7. Формування продовольчих резервів: створення продовольчих резервів на рівні громад для забезпечення продовольчої безпеки.

Впровадження цих завдань може дати наступні результати:

- підвищення врожайності та ефективності сільськогосподарського виробництва;
- збільшення обсягів виробництва та експорту сільськогосподарської продукції;
- створення нових робочих місць;
- підвищення якості та безпечності сільськогосподарської продукції;
- збільшення частки переробної промисловості у ВРП;
- забезпечення продовольчої безпеки регіону.

Таким чином, відновлення агропромислового сектору в Одеському регіоні має вирішальне значення для економіки України та забезпечення продовольчої безпеки як всередині країни, так і для експорту. Одеська область, яка відома своєю сільськогосподарською продукцією та портовою інфраструктурою, зазнала значних збитків через складні політичні та економічні обставини останніх років [39] .

Підведемо підсумки щодо шляхів відновлення агропромислового сектору, прогнозовані очікувані результати та потенційні ризики, на основі яких можна скласти реалістичний план відновлення.

1. Інфраструктурна реконструкція. Відновлення інфраструктури є критичним компонентом для ефективного функціонування агропромислового комплексу. Пошкоджені дороги, залізничні шляхи та порти значно ускладнюють транспортування продукції до ринків, як внутрішніх, так і зовнішніх.

Ключові дії:

- ремонт доріг та мостів для швидшого транспортування сільськогосподарських товарів до портів та внутрішніх ринків;
- відновлення та модернізація портових терміналів для підвищення обсягу експортних операцій;
- розвиток логістичних складів і центрів сортування для збільшення ефективності та зниження витрат на логістику.

Очікувані результати:

- підвищення швидкості постачання продукції на ринки;
- зниження витрат на транспортування та підвищення конкурентоспроможності продукції;
- збільшення обсягу експорту продукції з регіону.

2. Інноваційні підходи до виробництва. Застосування нових технологій у вирощуванні та переробці сільськогосподарської продукції допоможе підвищити продуктивність та якість продукції, зменшивши залежність від кліматичних ризиків і дефіциту ресурсів.

Ключові дії:

- впровадження цифрових технологій (точне землеробство, моніторинг ґрунтів і рослин) для оптимізації використання ресурсів;
- використання інноваційних рішень для зрошення, що сприятиме зменшенню водозатрат та підвищенню врожайності;
- створення умов для застосування біотехнологій, зокрема стійких до посухи культур.

Очікувані результати:

- підвищення врожайності та стабільності виробництва;
- зменшення залежності від погодних умов;
- ефективніше використання водних та енергетичних ресурсів, що знизить собівартість продукції.

3. Підтримка малих і середніх виробників. Малі та середні підприємства (МСП) є важливим рушієм розвитку економіки та соціальної стабільності регіону. Створення сприятливих умов для МСП у сільському господарстві дозволить зменшити нерівність та стимулювати економічне зростання.

Ключові дії:

- розробка програм державного субсидування для підтримки МСП у придбанні технологічного обладнання;
- надання пільгових кредитів та грантів для розвитку сімейних фермерських господарств;

- спрощення регуляторних процедур для створення нових фермерських господарств.

Очікувані результати:

- збільшення зайнятості в сільському господарстві;
- підвищення рівня добробуту сільських громад;
- зменшення рівня міграції населення з регіону.

4. Підвищення якості та конкурентоспроможності продукції. Стимулювання експорту продукції з високою доданою вартістю може покращити позиції Одеського регіону на міжнародних ринках та знизити залежність від експорту сировини.

Ключові дії:

- розвиток виробничих потужностей для переробки сільськогосподарської продукції на місці;
- сертифікація продукції для відповідності міжнародним стандартам;
- промоція продукції на зовнішніх ринках за підтримки держави.

Очікувані результати:

- підвищення прибутковості за рахунок експорту переробленої продукції;
- збільшення стабільності валютних надходжень;
- розширення географії експорту продукції.

5. Інтеграція екологічно сталих практик.

Збереження та відновлення екології в аграрному секторі є необхідним для забезпечення довгострокової сталості регіону. Забруднення ґрунтів та дефіцит водних ресурсів потребують використання екологічних технологій.

Ключові дії:

- заохочення органічного землеробства та застосування екологічно безпечних добрив;
- розвиток практик рекультивації земель та захисту біорізноманіття;
- контроль та зменшення викидів парникових газів через ефективне управління виробничими процесами.

Очікувані результати:

- підвищення екологічної стійкості агропромислового сектору;
- покращення якості ґрунтів і збереження водних ресурсів;
- позитивний вплив на імідж продукції з Одеського регіону на міжнародному ринку як екологічно чистої.

6. Підвищення людського капіталу. Підготовка фахівців для роботи в агропромисловому секторі є необхідною для впровадження нових технологій і забезпечення стійкості сектору в умовах глобальної конкуренції.

Ключові дії:

- проведення освітніх програм для фермерів щодо новітніх агротехнологій та управління;
- розвиток партнерств з освітніми закладами для підготовки кваліфікованих кадрів;
- програми залучення молоді в сільське господарство та розвиток підприємництва.

Очікувані результати:

- підвищення продуктивності праці та технологічності процесів.
- залучення молоді до роботи в агросекторі.
- створення кадрів, здатних застосовувати нові технології.

При реалізації вищезазначених заходів очікується стабілізація агропромислового сектору в Одеському регіоні з наступними результатами:

- збільшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції на 15–20% протягом наступних п'яти років;
- зростання експорту продукції з високою доданою вартістю на 10–15%;
- збільшення зайнятості на 10–12% у сільськогосподарських та переробних галузях;
- покращення екологічної ситуації в регіоні та перехід на стійкі практики, що сприятиме збереженню природних ресурсів .

Ефективне відновлення агропромислового сектору в Одеському регіоні допоможе створити стабільну основу для економічного зростання регіону та забезпечить внесок у сталий розвиток сільського господарства України загалом.

3.2. Застосування прогресивних технологій в агропромисловому секторі Одеського регіону

Одеський регіон, традиційно відомий своїм аграрним потенціалом, сьогодні стоїть перед необхідністю трансформації, аби не лише зберегти свої позиції, але й досягти нових висот у розвитку сільського господарства. Ця трансформація неможлива без широкого впровадження прогресивних технологій, які дозволять підвищити ефективність виробництва, покращити якість продукції та забезпечити її конкурентоспроможність на світових ринках.

Точне землеробство, з його акцентом на індивідуальному підході до кожної ділянки поля, стає все більш популярним. Системи точного зрошення, оснащені датчиками вологості ґрунту, дозволяють оптимізувати витрати води, особливо в умовах дефіциту опадів, характерних для багатьох регіонів. Регулярний аналіз супутникових знімків надає фермерам цінну інформацію про стан полів, дозволяючи своєчасно виявляти та вирішувати проблеми, пов'язані зі здоров'ям рослин. Автоматизовані системи внесення добрив та засобів захисту рослин забезпечують точне дозування та рівномірний розподіл речовин, що зменшує витрати та мінімізує негативний вплив на довкілля.

Автоматизація виробничих процесів є ще одним важливим напрямком розвитку. Роботизовані комбайни та трактори, здатні працювати цілодобово, значно підвищують продуктивність праці. Системи автоматичного керування тваринницькими комплексами покращують умови утримання тварин та якість продукції. Дрони, зі своєю здатністю швидко обстежувати великі площі та здійснювати точне обприскування, стають незамінними помічниками в сільському господарстві [37].

Розвиток переробної промисловості є невід'ємною частиною модернізації аграрного сектору. Будівництво сучасних переробних підприємств дозволяє збільшити додану вартість продукції та створити нові робочі місця. Впровадження нових технологій переробки, таких як мембранна фільтрація та екструзія, відкриває можливості для створення нових видів продуктів з високою

доданою вартістю. Розробка нових функціональних продуктів, продуктів здорового харчування та органічних продуктів відповідає сучасним трендам споживання та дозволяє завоювати нові ринки.

Цифрова трансформація аграрного сектору є ключовим фактором підвищення ефективності виробництва. Створення єдиної інформаційної системи управління сільськогосподарським виробництвом дозволяє збирати, зберігати та аналізувати великі обсяги даних, що є основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Впровадження електронної торгівлі розширює ринки збуту та знижує транзакційні витрати. Мобільні додатки, що надають фермерам оперативну інформацію про погодні умови, ціни на продукцію та технології вирощування, стають незамінними інструментами в їхній роботі.

Генетичні технології та біотехнологія відкривають нові горизонти в сільському господарстві. Створення генетично модифікованих організмів (ГМО) з підвищеною стійкістю до шкідників та хвороб, а також збільшення врожайності за допомогою генної інженерії, є перспективними напрямками досліджень [33].

Точне редагування геному, зокрема технологія CRISPR/Cas9, дозволяє вносити цільові зміни в геном рослин, що відкриває нові можливості для розробки культур з бажаними характеристиками. Біологічні пестициди та біодобрива, як більш екологічно чисті альтернативи хімічним препаратам, також заслуговують на увагу.

Цифрові технології продовжують трансформувати сільське господарство. Створення інтегрованих цифрових платформ, які збирають дані з різних джерел (супутникові знімки, датчики, системи автоматичного керування), дозволяє створювати комплексні моделі сільськогосподарських систем та приймати більш обґрунтовані рішення. Блокчейн технологія може забезпечити прозорість та безпеку ланцюга постачання сільськогосподарської продукції. Штучний інтелект та машинне навчання відкривають нові можливості для аналізу

великих обсягів даних, прогнозування врожайності та розробки персоналізованих рекомендацій для фермерів.

Екологічно чисте сільське господарство набуває все більшої актуальності. Агролісомеліорація, органічне землеробство та створення замкнутих систем виробництва сприяють збереженню навколишнього середовища та підвищенню якості продукції.

Соціальні інновації також відіграють важливу роль у розвитку аграрного сектору. Співпраця фермерів та науковців, підтримка молодих фермерів та створення кооперативів сприяють швидкому впровадженню інновацій та підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Крім того, можуть бути використані останні технологічні досягнення. Наприклад, дисковий луцильник SWIFTER DISK дозволяє культивувати на глибину до 12 см, полегшуючи закриття вологи після збору врожаю, подрібнення рослинних решток і стимуляцію падла. Відмінна форма А-диска дозволяє змішувати оброблений ґрунт з більшою ефективністю, ніж стандартний зубчастий диск. Використання різноманітних ущільнювальних і шліфувальних валків дозволяє швидко обробляти довгі стебла культур. Міжрядний культиватор ROW-MASTER здатний здійснювати міжрядне вирощування рослин висотою до 80 см. Призначена для знищення ґрунтової кірки в посівах кукурудзи, соняшнику, цукрових буряків та інших культур [32].

Також слід зазначити, що універсальний посівний комплекс OMEGA, який є легким і має механізм підготовки дискового ґрунту, отримав позитивні відгуки. Цей комплекс дозволяє проводити сівбу різних видів зернобобових культур з широким спектром умов та норм посіву. Це можна зробити як при класичній системі обробітку ґрунту (оранка), так і при одночасному внесенні мінеральних добрив в ряд або ряд. Помітною перевагою сівалки OMEGA є її Х-подібна конфігурація операційних сегментів дисків. Герметичний бункер дозволяє точно регулювати та постачати великі дози добрив та насіння.

Крім того, система PSP (точне розміщення насіння) дозволяє використовувати дискові сошники для посіву насіння на однакову глибину по

всій ширині агрегату, тим самим відтворюючи нерівності поля як в поздовжньому, так і поперечному напрямках. OMEGA добре працює в польових випробуваннях, про що свідчать позитивні відгуки користувачів. Крім того, протягом другого сезону використання в Україні OMEGA продовжувала демонструвати високі показники.

Для успішної реалізації зазначених напрямків необхідна тісна співпраця держави, бізнесу та наукової спільноти. Держава повинна створювати сприятливі умови для інвестування в аграрний сектор, надавати фінансову підтримку інноваційним проектам, а також сприяти розвитку освіти та підготовці кваліфікованих кадрів. Бізнес має активно впроваджувати нові технології та інвестувати у модернізацію виробництва. Наукова спільнота повинна проводити дослідження та розробки, спрямовані на вирішення актуальних проблем аграрного сектору.

Таким чином, застосування прогресивних технологій в аграрній індустрії є одним з найважливіших факторів підвищення економічного потенціалу Одеського регіону.

Це дозволить не лише збільшити обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та покращити її якість, але й створити нові робочі місця, підвищити рівень життя населення та зміцнити позиції регіону на світових ринках.

3.3. Перспективи розвитку агропромислового сектору Одеської області у контексті Євроінтеграції

Європейська інтеграція України, яка включає перехід зі статусу кандидата до повноправного члена ЄС (статус кандидата отримано 23 червня 2022 року за рішенням Європейської Ради), вимагає дотримання Копенгагенських критеріїв. Серед них: стабільні інституції, що забезпечують демократію, дотримання прав людини, верховенство права, конкурентоздатна

ринкова економіка та готовність виконувати обов'язки, пов'язані з членством в ЄС, включаючи економічні й політичні цілі Євросоюзу.

Для цього Україна повинна провести суттєві реформи, гармонізувати своє законодавство з європейським правом та зміцнити інституційний і інфраструктурний потенціал. Послідовність виконання цих завдань визначатиметься під час переговорів про членство, розпочати які схвалила Європейська рада 14 грудня 2023 року.

Серед ключових аспектів переговорного процесу, які мають вплив на розвиток регіонів України – глава 22 щодо регіональної політики та координації структурних інструментів. Її вимоги передбачають здатність України впроваджувати європейську регіональну політику та забезпечити належну правову та інституційну основу для співпраці зі структурними фондами ЄС.

Станом на 2024 рік, Державна стратегія регіонального розвитку зазначає невідповідність системи управління в Україні європейським стандартам як один із ключових викликів. Для подолання цього бар'єру особливий акцент зроблено на посиленні інституційної спроможності, що дозволить органам влади належно програмувати, контролювати й управляти проєктами, що співфінансуються ЄС.

Для Одеської області пріоритетом є розвиток інституційної спроможності, відображений у місцевій стратегії через напрямок «Врядування». Наразі основною перешкодою є низька спроможність громад трансформувати ідеї в проєкти, що обмежує доступ до фінансування з ЄС і міжнародних джерел. Стратегія передбачає створення робочих груп для розробки рішень, що покращать проєктну діяльність громад.

Євроінтеграція вимагає орієнтації на шість основних пріоритетів Євросоюзу: зелений курс, цифровізацію, економіку для людей, зміцнення позицій ЄС у світі, європейський спосіб життя та стимулювання демократії. Ці пріоритети є важливими орієнтирами для України, а їхнє дотримання збільшує можливості для фінансування з ЄС.

Європейський зелений курс передбачає кліматичну нейтральність Європи до 2050 року і включає цілі щодо безпечної енергетики, енергоефективного будівництва, циркулярної економіки та відновлення біорізноманіття. Для Одеської області розвиток відновлюваної енергетики, енергоефективного будівництва та сталого транспорту є основними напрямками реалізації курсу, що підвищить енергетичну незалежність регіону та сприятиме економічній співпраці з ЄС.

Програма «Цифрове десятиліття до 2030 року» націлена на розвиток цифрових навичок громадян, цифровізацію бізнесу, інфраструктури та публічних послуг, що є пріоритетом для України з огляду на євроінтеграційні перспективи.

Одеська область також зосереджується на виконанні завдань, які відповідають цілям Територіального порядку денного ЄС до 2030 року. Це сприяє інклюзивному та сталому розвитку регіону, а також покращує співпрацю з сусідніми країнами.

Розширення співпраці з європейськими партнерами є важливим пріоритетом для Одеської області. Участь регіону в програмах Interreg, співпраця з країнами ЄС у сферах економіки, інфраструктури та соціальної інтеграції підсилює роль Одеської області у євроінтеграційному процесі.

Таким чином, стратегічне бачення євроінтеграції для Одеської області передбачає посилення територіальної стабільності та добробуту в Чорноморському регіоні, що формує основу для майбутнього процвітання в умовах європейської інтеграції.

Агропромисловий сектор Одеської області є одним із ключових для регіону, маючи значний потенціал у контексті євроінтеграції України. Завдяки вигідному географічному розташуванню, багатим природним ресурсам та виходу до Чорного моря, цей сектор може відігравати важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки як на національному рівні, так і в межах європейського ринку.

Одеська область, враховуючи перспективи входження України до ЄС, може скористатися новими можливостями, зокрема через реалізацію таких актуальних напрямків (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Актуальні напрями розвитку агропромислового сектору Одеської області в контексті Євроінтеграції

Напрямки	Сутність	Можливості	Переваги	Виклики
Розвиток органічного сільського господарства	Орієнтація на екологічно чисті продукти	Збільшення площ під органічними культурами	Конкурентоспроможність, екологічність	Висока вартість сертифікації
Циркулярна економіка	Переробка відходів для повторного використання	Виробництво біогазу та добрив	Зниження залежності від хімічних добрив	Недостатня інфраструктура
Відновлювана енергетика	Використання відновлюваних джерел енергії	Установка біогазових установок, сонячних панелей	Енергонезалежність, зниження викидів	Високі початкові інвестиції
Логістика та експортна інфраструктура	Покращення логістики для експорту	Створення логістичних хабів та модернізація портів	Зменшення витрат на транспортування	Високі інвестиційні витрати
Інновації та цифровізація	Впровадження цифрових технологій	Використання точного землеробства, дронів	Оптимізація процесів, підвищення продуктивності	Висока вартість впровадження
Європейські стандарти якості	Дотримання стандартів ЄС	Сертифікація продукції для експорту	Доступ до ринків ЄС	Висока вартість сертифікації
Кластери та кооперації	Об'єднання фермерів для спільного виробництва	Створення агрокластерів і кооперативів	Зменшення витрат, збільшення конкурентоспроможності	Потреба в правовій підтримці
Зменшення кліматичних ризиків	Впровадження стійких практик	Вирощування посухостійких культур	Стабільність виробництва	Потреба в інвестиціях у стійкі технології

Джерело: складено автором

В таблиці 3.1 видно ключові напрямки та загальне уявлення про можливості, переваги та виклики для розвитку агропромислового сектору в Одеському регіоні.

Розглянемо детально кожен із них. Розвиток органічного сільського господарства. Європейський ринок орієнтується на якісні та екологічно чисті продукти. Розвиток органічного сільського господарства в Одеській області відповідає вимогам стратегії «від ферми до виделки» в межах Європейського зеленого курсу. Це дає можливості розширення площ під органічними культурами (зернові, бобові, овочі) з мінімальним використанням пестицидів та хімічних добрив. Для Одеської області в цьому є переваги, а саме: у збільшенні конкурентоспроможності продукції на європейському ринку, скороченні негативного впливу на довкілля та збереженні біорізноманіття. Звичайно, це потягне високі витрати на сертифікацію органічного виробництва та недосконалість законодавства щодо підтримки фермерів, які переходять на органічне землеробство.

Циркулярна економіка та скорочення відходів у сільському господарстві. Одеська область може сприяти реалізації концепції циркулярної економіки, впроваджуючи переробку сільськогосподарських відходів для подальшого використання, що зменшить обсяги забруднення. Це дасть можливість для використання агровідходів для виробництва біогазу, органічних добрив або компосту та зменшення залежності від хімічних добрив та мінімізація впливу на екологію, що відповідає європейським екологічним стандартам. Наразі існують деякі перешкоди – це відсутність достатньої інфраструктури та технологій для обробки агровідходів, потреба в інвестиціях для створення переробних потужностей.

Відновлювана енергетика на базі агропідприємств. Використання відновлюваних джерел енергії в агросекторі області сприятиме реалізації завдань Європейського зеленого курсу. Це дає великі можливості для Одеської області, а саме: установлення біогазових установок, сонячних панелей, вітроелектростанцій на базі фермерських господарств, а також переваги:

зниження витрат на енергоресурси для агровиробників, забезпечення енергетичної незалежності та зменшення викидів парникових газів. Але це потребує високих капіталовкладень на початкових етапах та потребу в знаннях щодо інтеграції відновлюваних джерел енергії в агровиробництво.

Розвиток логістики та експортної інфраструктури. Зміцнення транспортно-логістичної інфраструктури Одеської області сприятиме збільшенню обсягів експорту продукції агропромислового комплексу на європейські ринки. Це дасть можливість масштабування та розвитку агропромислового сектору Одеського регіону в контексті розширення мережі елеваторів, створення митних та логістичних хабів для агропродукції, особливо з огляду на близькість до морських портів, що призведе в майбутньому до поліпшення умов для експорту, зниження витрат на транспортування, зменшення часу доставки продукції до споживачів в Європі. Для здійснення цієї мети слід підготуватися до високих інвестиційних витрат та потребу у модернізації портової інфраструктури, що важливо для розширення експорту.

Інновації та цифровізація у сільському господарстві. Інтеграція цифрових технологій в агропромисловий комплекс Одеської області підвищить ефективність виробництва та покращить якість продукції. Це слугуватиме можливостями та перевагами для агропромислового комплексу Одеського регіону, а саме: використання систем точного землеробства, безпілотних літальних апаратів для моніторингу посівів, впровадження систем управління фермерськими господарствами, підвищення продуктивності, зменшення витрат ресурсів, оптимізація агровиробничих процесів. Звичайно ці заходи матимуть і деякі виклики з боку високих витрат на впровадження цифрових технологій, обмежений доступ до інтернету в сільській місцевості та потреба у спеціалізованих навичках.

Дотримання європейських стандартів якості та безпеки харчової продукції. Важливою умовою для експорту продукції агропромислового комплексу Одеської області на європейські ринки є дотримання стандартів якості та безпеки. Для цього необхідно щоб сертифікація продукції була у

відповідності до стандартів ЄС та поступовий перехід до виробництва екологічно чистих продуктів. Для Одеського регіону відкриється доступ до ринків ЄС, можливість виходу на нові ринки та збільшення доходів від експорту. Серед перешкод у цьому напрямку можна визначити: високі витрати на адаптацію виробництва та проходження сертифікації, необхідність постійного контролю за якістю продукції.

Розвиток кластерів та кооперацій у сільському господарстві. Створення агрокластерів та кооперативів підвищить продуктивність дрібних і середніх фермерів, що сприятиме інтеграції в європейські ринки. Це допоможе об'єднанню фермерів у кластери для спільної обробки, зберігання та збуту продукції та, як наслідок, зменшення витрат, збільшення конкурентоспроможності, полегшення доступу до ресурсів та технологій. Для того, щоб впровадити ці заходи необхідно внести зміни у нормативно=правове законодавство для підтримки кооперації, необхідність фінансової та освітньої підтримки фермерів.

Зменшення кліматичних ризиків через стійкі сільськогосподарські практики. З огляду на зміну клімату, важливим є впровадження практик, які зменшують негативний вплив на екологію та підвищують стійкість до погодних катаклізмів. Це надасть можливість вирощування посухостійких культур, впровадження консерваційного землеробства, раціональне використання водних ресурсів та зниження втрат врожаїв через посуху чи інші кліматичні загрози, стабільність виробництва. Для впровадження таких заходів є потреба в інвестиціях у наукові дослідження та розробка стійких сортів культур, що наразі є обмеженим до фінансування для фермерів.

Таким чином, в умовах євроінтеграції Одеська область має значний потенціал для розвитку агропромислового сектору, орієнтованого на екологічні стандарти, інновації та конкурентоспроможність. Основними факторами успіху будуть підтримка фермерів, впровадження нових технологій та адаптація до стандартів ЄС.

Висновки до розділу 3

1. Для відновлення агропромислового сектору Одеського регіону необхідно зосередитися на модернізації виробництва, адаптації до кліматичних умов та підвищенні інфраструктурної спроможності. Впровадження сучасних технологій (зрошувальних систем, точного землеробства) дозволить підвищити врожайність і зменшити вплив посух, які є характерними для регіону. Крім того, розвиток логістичних можливостей, зокрема зберігання та транспортування продукції, сприятиме швидкому доступу на внутрішні та зовнішні ринки, що підвищить конкурентоспроможність аграрної продукції. Покращення доступу малих та середніх фермерських господарств до фінансування та державної підтримки допоможе стимулювати розвиток місцевих громад і підвищить інвестиційну привабливість сектору. У довгостроковій перспективі орієнтація на європейські стандарти якості та екологічності сприятиме інтеграції на міжнародні ринки, розширенню експортного потенціалу та сталому розвитку агропромислового сектору Одеської області.

2. Застосування прогресивних технологій в агропромисловому комплексі Одеського регіону є ключовим фактором підвищення продуктивності та стійкості сектору до кліматичних викликів. Використання систем точного землеробства, автоматизації процесів та діджиталізації управління господарствами сприятиме ефективнішому використанню ресурсів, зниженню витрат і оптимізації врожайності. Зокрема, впровадження зрошувальних систем та посухостійких культур допоможе агросектору адаптуватися до частих посух, характерних для регіону. Також прогресивні технології, такі як біогазові установки та альтернативні джерела енергії, здатні забезпечити агропідприємства енергією та зменшити їхню залежність від традиційних енергоресурсів. Інтеграція інноваційних рішень сприятиме підвищенню конкурентоспроможності аграрної продукції Одеської області, відкриттю нових можливостей на європейських ринках та забезпечить сталий розвиток агропромислового комплексу регіону.

3. Перспективи розвитку агропромислового сектору Одеської області у контексті євроінтеграції є надзвичайно сприятливими, зважаючи на можливість доступу до європейських ринків та потенціал для впровадження високих стандартів якості та екологічності продукції. Одеська область, враховуючи перспективи входження України до ЄС, може скористатися новими можливостями, зокрема через реалізацію таких актуальних напрямків: 1) зменшення кліматичних ризиків; 2) кластери та кооперації; 3) європейські стандарти якості; 4) інновації та цифровізація; 5) логістика та експортна інфраструктура; 6) відновлювана енергетика; 7) циркулярна економіка; 8) розвиток органічного сільського господарства. Орієнтація на європейські вимоги стимулюватиме модернізацію агросектору, зокрема через розвиток органічного землеробства, точного землеробства, а також сертифікацію продукції відповідно до стандартів ЄС. Це підвищить конкурентоспроможність продукції та збільшить її експортний потенціал. Успішна інтеграція до європейського ринку також потребує інвестицій у логістичну інфраструктуру та системи зберігання, що дозволить оптимізувати експортні операції та розширити економічні зв'язки з країнами ЄС. Залучення інвестицій та державної підтримки для впровадження прогресивних технологій і підвищення якості продукції сприятиме стійкому розвитку агропромислового сектору регіону, забезпечуючи його стійкість, інноваційність та конкурентоздатність на міжнародній арені.

ВИСНОВКИ

1. Основною економічною метою агропромислового сектору є задоволення споживчого попиту та зниження витрат на виробництво і переробку продукції з одночасним поліпшенням соціальних умов працівників. Ця мета досягається шляхом розв'язання суперечностей та усунення негативних наслідків. Серед них – соціальна диференціація, банкрутство сільгоспвиробників, особливо дрібних, і втрата ними економічної та виробничої самостійності, згортання виробництва окремих видів продукції в деяких регіонах і навіть країнах, загострення проблем збуту та зайнятості населення тощо.

2. Агропромисловий сектор відіграє значну роль у суспільному виробництві, зокрема, агропромисловий комплекс (АПК) відповідає за виробництво основних продуктів харчування, тим самим забезпечуючи базові потреби населення. Це робить сектор ключовим для національної продовольчої безпеки та незалежності від імпорту. Частка агропромислового сектору в загальному обсязі ВВП є важливою для економіки, особливо в регіонах, де сільське господарство займає значні площі. Його ефективність прямо впливає на загальне економічне зростання, доходи населення та державний бюджет. АПК є основним джерелом зайнятості в сільських районах, надаючи робочі місця для великої кількості людей. Це сприяє розвитку місцевих громад, зниженню рівня безробіття та запобіганню міграції до міста. АПК тісно пов'язаний з промисловістю, транспортом, будівництвом, енергетикою, надаючи сировину для харчової промисловості, сільськогосподарську техніку, паливо тощо. Цей взаємозв'язок сприяє розвитку суміжних секторів, посилюючи ефект мультиплікації в економіці. Застосування сучасних технологій та інновацій у сільському господарстві підвищує ефективність виробництва, поліпшує якість продукції та зменшує екологічний вплив. Це також сприяє впровадженню новітніх підходів у суспільне виробництво, орієнтованих на сталий розвиток. Отже, агропромисловий сектор займає

важливе місце у суспільному виробництві, впливаючи на соціальну, економічну та екологічну стабільність країни. Його розвиток є важливим чинником забезпечення сталого економічного зростання та соціального благополуччя.

3. Основними проблемами розвитку агропромислового сектору в Одеському регіоні є: низька продуктивність через застарілі технології. Часті посухи та зміни клімату негативно впливають на врожайність, оскільки регіон відчуває брак водних ресурсів, що особливо критично для сільського господарства; недостатній розвиток інфраструктури. Відсутність сучасних логістичних центрів, сховищ та систем транспортування ускладнює зберігання та перевезення продукції, що обмежує експортні можливості; низький рівень інвестицій. Через недостатнє фінансування аграрні підприємства не мають можливості впроваджувати інноваційні технології та розширювати виробництво; слабка підтримка малих фермерських господарств. Малі фермери стикаються з труднощами у доступі до ринків, кредитування та державної підтримки, що стримує їхній розвиток; відсутність кваліфікованої робочої сили. Міграція населення з сільських територій та брак кваліфікованих кадрів негативно позначаються на рівні професійності у агросекторі. Ці проблеми потребують комплексного підходу для вирішення, включаючи державну підтримку, модернізацію технологій та інфраструктури, адаптацію до кліматичних змін та стимулювання інвестицій.

4. Одеський регіон відіграє стратегічну роль в агропромисловому секторі України завдяки значним земельним ресурсам, сприятливим кліматичним умовам та розвиненій експортній інфраструктурі. Важливі напрями сільськогосподарського виробництва, зокрема вирощування зернових, олійних культур та виноградарство, забезпечують регіону вагомий внесок у національне аграрне виробництво і створюють високий експортний потенціал. З початку повномасштабного вторгнення з боку РФ, Одеська область втратила 4,8% зернових, 40% валового збору зернових та 37% урожайності за перший рік війни. Саме ці помірні витрати (в порівнянні з іншими областями) та логістичний коридор Одещини надали Одеській області можливість

продовжити нормальне функціонування в якості агропромислового центру України. Проте низка проблем, таких як кліматичні ризики, застарілі технології та недостатня підтримка малих фермерських господарств, обмежують можливості розвитку. Зосередженість на модернізації виробництва, адаптації до кліматичних змін і впровадженні європейських стандартів сприятиме подальшому зростанню аграрного сектору Одеської області та його інтеграції у європейський ринок. Одеська область наразі займає 13 позицію в Україні за обсягами сільськогосподарського виробництва та 18 позицію за темпами регіонального зростання. Більшість підприємств, які отримали фінансування за програмою, були розташовані в наступних регіонах: найбільший обсяг кредитів аграрії отримали в таких регіонах: Харків (362,5 млн грн виділено для 50 домогосподарств), Київ (313,7 млн грн за 78), Вінниця (282,2 млн грн за 92), Одеса (226,8 млн грн за 66), Львів (226 млн грн за 68) і Дніпропетровськ (242,5 млн грн за 56). Отже, Одеська область є одним з найважливіших аграрних регіонів України. Військове вторгнення авжеж спричинило втрати в регіоні, однак аграрний сектор регіон зміг перегрупуватись та залишитись одним з провідних гідівників країни.

5. Агропромисловий сектор Одеського регіону має значний економічний потенціал, що базується на великих площах родючих земель і стратегічному розташуванні з доступом до Чорного моря, що сприяє експорту. У сільськогосподарській структурі Одеської області переважною діяльністю є рослинництво, що становить 88,2% від загальної кількості, і цей показник знаходиться на підйомі. Основними культурами є зернові та олійні (пшениця, ячмінь, соняшник), які забезпечують регіону вагомий внесок у національний обсяг сільськогосподарської продукції та відкривають можливості для міжнародного ринку. Вівчарство вже багато років є традиційною галуззю сільського господарства Одеської області. За кількістю овець та кіз Одеська область є найбільш помітною в Україні, що становить 32,7% від загальної кількості населення у 2021 році. Одеська область може похвалитися добре розвиненим первинним сектором економіки. Питома вага

сільськогосподарських угідь області становить 6% від загальної площі сільськогосподарських угідь України. Продукція рослинництва становить 88,2% від загального обсягу сільськогосподарської продукції в натуральному вираженні, а продукція тваринництва – 11,8%. Висока концентрація елеваторних потужностей та портів створює сприятливі умови для логістики і зберігання, що підвищує привабливість регіону для інвесторів. Однак, економічний розвиток агросектору стримується низкою проблем, серед яких кліматичні ризики (часті посухи), застарілі технології виробництва та обмежений доступ малих фермерських господарств до фінансування. Розв'язання цих проблем, а також адаптація до європейських стандартів і розвиток інфраструктури, зможуть значно посилити економічну спроможність агропромислового сектору Одеської області, що виведе регіон на новий рівень конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

6. Закладання нових виноградників практично припинилося: площі під виноградними насадженнями скорочуються, а їх життєвий цикл становить 20-25 років. Для оновлення та підтримання високої продуктивності необхідно щороку висаджувати не менше 1000 гектарів нових виноградників. За оцінками українських виноробів, зокрема з Одещини, одним із найбільших податкових тягарів для вітчизняних виноробних підприємств є акциз на 1 літр ігристого вина. При цьому в країнах ЄС ставка акцизу на ігристі вина дорівнює нулю. Високе податкове навантаження на виноградарсько-виноробну галузь стримує її розвиток, тому зниження податкового навантаження та приведення його у відповідність до норм європейського законодавства, а також скасування маркування акцизними марками тихих та ігристих вин надасть можливостей для подальшого розвитку агропромислового сектору. Дослідження показало, що українські виробники вина перебувають у менш сприятливих умовах порівняно з підприємствами багатьох виноробних країн світу. У ЄС натуральні вина (ігристі та неігристі) не підлягають маркуванню акцизом та вважаються харчовими продуктами, а не алкогольними напоями. Серед актуальних питань у сфері виноградарства та виноробства було також виділено спрощення

процедури оформлення вин для міжнародних виставок, розробку нових державних стандартів (ДСТУ), розвиток культури споживання вина, винного туризму, залучення інвестицій у виноробну галузь та підвищення інвестиційної привабливості сектору. Виноградарство та виноробство є престижними галузями, що стали основою успіху багатьох країн. Україні необхідно вирішити низку ключових питань, таких як визнання вина харчовим продуктом, отримання державної підтримки, оновлення виноградників та часткова компенсація витрат на вирощування вітчизняного винограду, що дозволить забезпечити галузі належний розвиток і конкурентоспроможність.

7. Для відновлення агропромислового сектору Одеського регіону необхідно зосередитися на модернізації виробництва, адаптації до кліматичних умов та підвищенні інфраструктурної спроможності. Впровадження сучасних технологій (зрошувальних систем, точного землеробства) дозволить підвищити врожайність і зменшити вплив посух, які є характерними для регіону. Крім того, розвиток логістичних можливостей, зокрема зберігання та транспортування продукції, сприятиме швидкому доступу на внутрішні та зовнішні ринки, що підвищить конкурентоспроможність аграрної продукції. Покращення доступу малих та середніх фермерських господарств до фінансування та державної підтримки допоможе стимулювати розвиток місцевих громад і підвищить інвестиційну привабливість сектору. У довгостроковій перспективі орієнтація на європейські стандарти якості та екологічності сприятиме інтеграції на міжнародні ринки, розширенню експортного потенціалу та сталому розвитку агропромислового сектору Одеської області.

8. Застосування прогресивних технологій в агропромисловому комплексі Одеського регіону є ключовим фактором підвищення продуктивності та стійкості сектору до кліматичних викликів. Використання систем точного землеробства, автоматизації процесів та діджиталізації управління господарствами сприятиме ефективнішому використанню ресурсів, зниженню витрат і оптимізації врожайності. Зокрема, впровадження зрошувальних систем та посухостійких культур допоможе агросектору адаптуватися до частих посух,

характерних для регіону. Також прогресивні технології, такі як біогазові установки та альтернативні джерела енергії, здатні забезпечити агропідприємства енергією та зменшити їхню залежність від традиційних енергоресурсів. Інтеграція інноваційних рішень сприятиме підвищенню конкурентоспроможності аграрної продукції Одеської області, відкриттю нових можливостей на європейських ринках та забезпечить сталий розвиток агропромислового комплексу регіону.

9. Перспективи розвитку агропромислового сектору Одеської області у контексті євроінтеграції є надзвичайно сприятливими, зважаючи на можливість доступу до європейських ринків та потенціал для впровадження високих стандартів якості та екологічності продукції. Одеська область, враховуючи перспективи входження України до ЄС, може скористатися новими можливостями, зокрема через реалізацію таких актуальних напрямків: 1) зменшення кліматичних ризиків; 2) кластери та кооперації; 3) європейські стандарти якості; 4) інновації та цифровізація; 5) логістика та експортна інфраструктура; 6) відновлювана енергетика; 7) циркулярна економіка; 8) розвиток органічного сільського господарства. Орієнтація на європейські вимоги стимулюватиме модернізацію агросектору, зокрема через розвиток органічного землеробства, точного землеробства, а також сертифікацію продукції відповідно до стандартів ЄС. Це підвищить конкурентоспроможність продукції та збільшить її експортний потенціал. Успішна інтеграція до європейського ринку також потребує інвестицій у логістичну інфраструктуру та системи зберігання, що дозволить оптимізувати експортні операції та розширити економічні зв'язки з країнами ЄС. Залучення інвестицій та державної підтримки для впровадження прогресивних технологій і підвищення якості продукції сприятиме стійкому розвитку агропромислового сектору регіону, забезпечуючи його стійкість, інноваційність та конкурентоздатність на міжнародній арені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агенція регіонального розвитку Одеської області : веб-сайт. URL: <https://rdaod.com.ua/> (дата звернення 07.11.2024).
2. Аналіз соціально-економічного становища Одеської області. Одеська обласна державна адміністрація. 2023. URL: <https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/analiz-soczialno-ekonomichnogo-stanovyshha-odeskoyi-oblasti.pdf> (дата звернення 07.11.2024).
3. Андрейченко А. В. Конкурентоспроможність суб'єктів господарювання безвідходного агровиробництва України: аналіз та перспективи. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2020. Т. 19. Вип. 2 (45). С. 87-98. URL: <http://rinek.onu.edu.ua/article/view/201423> (дата звернення 07.11.2024).
4. Андрейченко А. В. Забезпечення розвитку безвідходного виробництва в аграрному секторі економіки: теоретико-методологічне обґрунтування. *Академічний огляд*. 2020. № 1 (52). С. 38-49. URL: <https://acadrev.duan.edu.ua/images/PDF/2020/1/5.pdf>. (дата звернення 07.11.2024).
5. Бабан Т. О. Експортний потенціал малих суб'єктів господарювання аграрної сфери. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2019. Вип. 202. С. 110-119.
6. Біляк Т. О., Бірюченко С. Ю., Бужимська К. О., Валінкевич Н. В. Основи підприємництва: підручник. Житомир: ЖДТУ, 2019. 493 с.
7. Гадзало Я. Вітчизняне сільське господарство в сучасних умовах: виклики та шляхи їх подолання. Київ: Національна академія аграрних наук України. 2023. 60 с.
8. Глущенко Е. Ю., Макуха С. М. Економічні наслідки війни для агропромислового комплексу. *Розвиток агропромислового комплексу та сільських територій під час війни*: Зб. мат-лів наук.-практ. форуму, 29 травня 2024 року. Одеса, ОДАУ. 2024. С. 27-30.

9. Гонтарева І. В. Підприємництво : підручник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 392 с.
10. Гой І. В., Смелянська Т. Т. Підприємництво: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 368 с.
11. Господарство з Одещини ризикнуло посіяти рис на крапельному зрошенні : веб-сайт. URL: <https://kurkul.com/news/36147-gospodarstvo-z-odeschini-riziknulo-posiyati-ris-na-krapelnomu-zroshenni> (дата звернення: 22.09.2024).
12. Доброва Н. В., Каражия Е. А. Інноваційні технології в агробізнесі: роль у підвищенні ефективності та конкурентоспроможності. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2024. № 5-6. С. 123-128.
13. Добрунік Т. П. Економічна ефективність аграрних підприємств як основа забезпечення їх сталого розвитку. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/.pdf> (дата звернення 30.09.2024).
14. Захарченко Н. В. Впровадження та реалізація рамкових угод у сфері публічних закупівель. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2022. № 5-6. С. 73-79.
15. Звіт про клімат і розвиток в Україні: сільське господарство : веб-сайт. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/CSA_uk.pdf (дата звернення: 20.08.2024).
16. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. Дата оновлення: 10.10.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 20.08.2024).
17. Іванов П. Л., Сидоренко В. В. Системи зрошування: класифікація та техніко-технологічні аспекти. *Аграрний журнал*, 2018.
18. Карпов В. А., Басюркіна Н. Й., Горбаченко С. А., Шевченко-Перепьолкіна Р. І.. Проектний аналіз: навч. посібник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 324 с.
19. Колесник О. О., Дружкова І. С. Інтелектуальна власність як стратегічна основа функціонування економіки знань. *Південноукраїнський правничий*

часопис. 2024. №1. С. 109-117 URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/1/1_2024.pdf (дата звернення: 11.10.2024).

20. Кубраков назвав пріоритетні напрями відновлення України. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3686878-kubrakov-nazvav-prioritetni-naprami-vidnovlenna-ukraini.html> (дата звернення 31.10.2024).

21. Лупенко Ю. О., Нечипоренко О. М., Пугачов М. І. Розвиток аграрного сектору та сільських територій в умовах воєнного стану й повоєнного відновлення: наукова доповідь. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 224 с.

22. Люди просто живуть сьогоднішнім днем. Як Одеса знаходить спосіб жити попри війну? Радіо Свобода : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/odesa-life-war-ukraine/33094647.html> (дата звернення 31.10.2024).

23. Мельник Т. М. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз. *Міжнародна економічна політика*. 2020. № 8-9. С. 235-236.

24. Нікітенко М. П., Аверчев О. В. Трансформація агропромислового сектору та сільських територій у світлі воєнного конфлікту. *Розвиток агропромислового комплексу та сільських територій під час війни*: Зб. мат-лів наук.-практ. форуму, 29 травня 2024 року. Одеса, ОДАУ. 2024. С. 103-106.

25. Ніценко В. С., Попович В.В. Проблеми сталого розвитку Одеського регіону. *Бізнес-Інформ*. Одеса. 2023. №7. С 69-73.

26. Нейтрер Р. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. *Центр досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр)*. 2023. 13 с.

27. Негрей М. В., Тараненко А. А., Костенко І. С. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 40. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38> (дата звернення 07.11.2024).

28. Нижниченко О. С., Колесник О. О. Перспективи розвитку агропромислового сектору Одеського регіону. *Економіко-правові аспекти*

господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 04-05 жовтня 2024 р.). Одеса, 2024. С. 696-698.

29. Оберемок В. О., Лівінський А. І. Сталий розвиток агропромислового комплексу та продовольча безпека під час війни. *Розвиток агропромислового комплексу та сільських територій під час війни: Зб. мат-лів наук.-практ. форуму, 29 травня 2024 року. Одеса, ОДАУ. 2024. С. 106-108.*

30. Офіційна сторінка Державної служби статистики України : веб сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 07.11.2024).

31. Педак І. С. Державна політика у сфері меліорації земель. *Держава та регіони. Сер. : Державне управління. 2013. № 2. С. 84-89.*

32. Пріоритети розвитку реального сектора в умовах війни та повоєнного відновлення економіки України: аналіт. доп.; за загальн. ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2024. 104 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-02/ad_realsektor-2023.pdf (дата звернення 07.11.2024).

33. Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу: Закон України від 16.10.2020 р. № 3023-III. Дата оновлення: 20.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3023-14#Text> (дата звернення: 21.10.2024).

34. Про затвердження Інструкції з організації та здійсненні моніторингу зрошувальних та осушувальних земель: Наказ Державного комітету України по водному господарству від 16.04.2008 р. №108. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/re15347?an=1824&ed=2008_04_16 (дата звернення: 21.10.2024).

35. Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель: Закон України від 15.11.2024 р. № 2079-IX. Дата оновлення: 10.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2079-20#Text> (дата звернення: 02.10.2024).

36. Про меліорацію земель: Закон України від 01.10.2023 р. № 1389-XIV. Дата оновлення: 08.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1389-14#Text> (дата звернення: 28.10.2024).

37. Проект Плану відновлення України: мат-ли робочої групи «Нова аграрна політика». *Національна рада з відновлення України від наслідків війни*. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf> (дата звернення 07.11.2024).

38. Проект плану відновлення України (План відновлення України. Ukraine Recovery Conference URC 2024 : веб сайт. URL: <https://ua.urc-international.com/plan-vidnovlennya-ukrayini> (дата звернення 31.10.2024).

39. Проект Стратегії відновлення та розвитку Одеської області на період 2021–2027. *Одеська обласна державна адміністрація*. 2024 : веб сайт. URL: <https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/draft-strategiyi-vidnovlennya-ta-rozvytku-odeskoyi-oblasti-na-period-2021---2027-standom-na-07.02.2024.pdf> (дата звернення 07.11.2024).

40. Радченко О. П., Карадобі Т. В. Перспективи розвитку експортного потенціалу аграрної сфери України. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 43. С. 84-88.

41. Розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови аграрної економіки: монографія; за редакцією М. Й. Маліка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 194 с.

42. Ромащенко М. І., Тараріко Ю. О. Технології меліорації та їх економічне значення. *Інститут водних проблем і меліорації*, 2020. № 2. С. 81-92.

43. Старчак Б. Роль агропромислового комплексу в розвитку та процвітанні економіки України. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2023. Вип 39. С. 136-143.

44. Стоянова А. А. Актуальні виклики функціонування українського агробізнесу у період воєнного часу. *Управління бізнесом в парадигмі сталого розвитку: економіко-правовий аспект* : колективна монографія / За ред. А. В. Андрейченка, Н. В. Захарченко. *Одеса : ОНЕУ*, 2024. Ч. 2. С. 315-346.

45. Світовий банк. Можливості залучення приватного сектору до зеленої та стійкої відбудови України : веб сайт. URL: <chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://documents1.worldbank.org/curated/en/099839003082435292/pdf/IDU127f71a211861014e191a7211caa727b7f1b6.pdf> (дата звернення: 02.09.2024).

46. Стан і розвиток бізнесу в Одесі: важливість пошуку нових поглядів та ідей на третьому році повномасштабної війни. URL: <https://dif.org.ua/article/> (дата звернення: 13.09.2024).

47. Стратегія зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року від 14 серпня 2019 р. № 688-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 02.09.2024).

48. Україна 2030. Доктрина збалансованого розвитку : веб сайт. URL: <chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/E-Book-Doctrine-2030.pdf> : веб сайт. (дата звернення: 12.09.2024).

49. Україна: підвищення стійкості до змін клімату в сільському та лісовому господарствах: звіт Світового банку. URL : <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/893671643276478711/ukraine-building-climate-resilience-in-agriculture-and-forestry> (дата звернення: 21.08.2024).

50. Україна на шляху до ЄС: реалії та перспективи. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf (дата звернення: 09.09.2024).

51. Шабатура Т. С. Перспективи розвитку аграрного сектору України в контексті цифрових технологій. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Випуск 3 (14). С. 123-128.

52. Agricultural War Damages, Losses, and Needs. Review. Issue 3 April 24, 2023. 23 с. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/05/RDNA2.pdf> (дата звернення 07.11.2024).

53. Dobrova N., Kolesnik O., Podmazko O. Intellectualization as a key factor of sustainability in Ukraine. *Journal of European Economy*. 2023. Vol. 22. № 4 (87). P. 571- 589.

54. Zakharchenko N. V., Andreichenko A. V., Zhadanova Y. O., Korolova O. G., Navolska N.V. Conceptual model of macro-regulation of social- economic relations in the conditions of innovative-investment development of Ukraine. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021. 1(36). С. 272-280.

55. Zygierewicz, A. (Ed.). (2020). Association agreement between the EU and Ukraine. European Implementation Assessment (update). *European Parliamentary Research Service*. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/642844/EPRS_STU\(2020\)642844_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/642844/EPRS_STU(2020)642844_EN.pdf) (дата звернення: 10.10.2024).

Рис. А.1. Кратер, утворений фосфорним бомбардуванням

Рис. А.2. Середня частина профілю чорнозему звичайного малогумусного глибокого легкосуглинкового з ознаками термічного впливу